

genija

ERJAVEC

POTOPI SI

 e-knjiga.si

Genija d.o.o.
1000 Ljubljana, Litijška cesta 12/a
Telefon: 051 415 616
www.genija.com
info@genija.com

Fran Erjavec
Potopisi

Za založbo: Blanka Jarni
Računalniška postavitvev: Dubravko Gecan

©za e-knjigo Genija d.o.o.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

821.163.6-992(0.034.2)

ERJAVEC, Fran, 1834-1887
Potopisi [Elektronski vir] / Fran Erjavec. - El. knjiga. -
Ljubljana : Genija, 2012

Način dostopa (URL): www.e-knjiga.si

ISBN 978-961-280-143-4 (pdf)
263590400

Fran Erjavec

Potopisi

2012

Vsebina

Kako se je Slinarju z Golovca po svetu godilo	7
Gostba v Mazinu.....	19
Eno noč na kumu	29
Na kraški zemlji	45
Med Savo in Dravo.	59

Tudi za brezplačne knjige veljajo avtorske pravice.

Vsa besedila na portalu e-knjiga.si so objavljena z dovoljenjem avtorjev, oz. lastnikov avtorskih pravic. Pridobljena dovoljenja veljajo izključno za objavo in distribucijo na portalu e-knjiga.si in ne veljajo za objavo na drugih spletnih naslovih ali medijih..

Za besedila, ki so v javni lasti še vedno veljajo avtorske pravice za grafično podobo in računalniško postavitev knjig objavljenih na portalu e-knjiga.si

Ni dovoljen prenos e-knjig, besedil ali slikovnega materiala na druge spletne naslove ali medije.

Ni dovoljeno reproduciranje, distribuiranje, predelava ali druga uporaba v kakršnemkoli obsegu ali postopku.

Za osebno uporabo lahko naše e-knjige uporabljate neomejeno.

Prosimo, da vsako novo kopijo prenesete ali delite neposredno z našega portala. Na ta način boste prispevali k nadaljnjemu razvoju spletne knjižnice e-knjiga.si.

Prijetno branje.

Kako se je Slinarju z Golovca po svetu godilo

»Oh, kaj doživel sem na svetu!«

Narodna pesem

Na Golovcu je sploh malo grmičev, sicer bi se ne imenoval Golovec, ali nekaj jih je pa vendarle. In pod enim teh grmičev je bil neko jutro velik prepir. Tu je namreč stanovala Slinarjeva družina, rod stare korenine, ki šteje svoje dede in pradede celo do tistih časov, ko »Cesarski graben« ni še ločil Golovca od ljubljanskega Grada. Pod tem grmom je bil tedaj starodavni dom Slinarjev, odtod so lazili in plezali po Golovcu. Pravim, da so plezali, ker Slinarji so bili možje, ki jih v navadnem življenju imenujemo polže. Med vsemi Slinarji, kar jih je v tem času tovorilo po Golovcu, je bil eden poseben korenjak; nobeden drug ni imel tako lepo pisane hiše kot on, nobeden se ni mogel ponašati s tako lepo zraslimi rožički. Pa

kakor živa duša ni brez vseh slabosti, je imel tudi ta eno, ki je bila kriva, da je moral požreti od svojih staršev in bratov marsikatero grenko: bil je namreč zelo len. Poleti je rad ležal v senci in gledal oblake, kako jih podi jug čez Krim, ali pa je ogledoval staro Ljubljano, kadar je ni zakrivala megla. To se mu je bolj prilegalo, kot da bi se bil trudil in si služil kruha v potu svojega obraza.

Med vsemi navadami, kar jih imajo Slinarji, mu je bila najbolj všeč ta, da so dolgo zimo prespavali v trdi, pa vendar gorki postelji. Spomladi, ko so bili drugi Slinarji že davno na nogah, je on še dremal v gorkem stanu in premišljeval ljubo previdnost v prirodi, katera je dala gobam, ki morajo rasti v dežju, dežnikovo podobo in je podelila Slinarjem dar zimskega spanja.

Ko se je poleti časih oziral na lepo polje in na visoke snežnike, se mu je vselej zbudila želja, da bi šel po svetu in pogledal, kaj in kako se živi drugod. Imel je tudi strica, ki mu je časih pripovedoval, da je šel eden njegovih dedov na tuje, da je veliko obhodil in izkusil veliko sveta. Po čudnih naključkih je prišel notri do Kurje vasi in sivi starec je pozneje pravil svojim vnukom, kako se mu je godilo. Njegova torbica in grčavka sta še zdaj viseli v hiši. Te povesti so zbudile v našem Slinarju živo željo, da bi šel tudi na pot, in posebno, odkar je v časopisih bral potopise, ne bil bi ga živ krst obdržal doma. Pa bi res moral imeti ledeno srce, da bi ga ne pogreli potopisi, v katerih je tako mično popisano, kako se pota križajo, kdaj

gre cesta po ravnem in kje se loči ta ali ona cesta. Morebiti je tudi to pripomoglo, ker je pred tremi dnevi izginila ljuba sosedka, lepa Helika, h kateri je zahajal v vas. Kar zmanjkalo je je in zastonj si je ubijal glavo, kam bi bila zašla. Imel je tedaj dosti nagibov, da zapusti svojo očetnjava, zakaj zdaj ni imel drugega kakor žalost in prepir. Sname torej s kljuke torbico in palico svojega pradeda, se kratko poslovil in jo mahne z doma prepevaje:

»Očetov dom! ti na slovo!

Kdor ni za boljšo rabo,

naj var'je dom in babo,

al' v šolah beli si glavo!«

Pa ne vem, če je bilo to veselje pravo ali ne. Skoraj bi mislil, da je s petjem sam sebi delal srce, kajti kolikor bolj se je odmikal od doma, s toliko slabšim glasom je prepeval in kmalu je utihnil popolnoma. Kadar je priplezal na kak griček ali na kako krtino, je počil in se ozrl na kraje, kjer je preživel svoje mladostne dni, kjer je nekdaj tovorila lepa Helika in kjer je zdaj zapustil vse, kar mu je bilo v rodu. Ne rečem ravno, da bi se bil kujal, ali nekako čudno tesno mu je bilo pri srcu kakor še nikdar poprej. Prvič je zdaj spoznal, da stari pregovor »kri ni voda« vendarle ni tako prazen, kakor si ga je mislil doslej. Ako bi ne bil tako korajžen, bi bil v takih trenutkih preslepil samega sebe, da bi bil tovor obrnil proti domu. Ali že sama misel,

da bi se mu doma smejalo staro in mlado in da bi utegnila še pozna leta kaka stara Slinarica svojim vnukom pripovedovati o njem kakor »o Jurčku, ki je šel na tuje«, sama ta misel je bila za njegovo občutljivo srce preveč. Hitreje je zopet koračil in izkušal popraviti to, kar je zamudil s takim premišljevanjem, ker misliti in hoditi obenem mu ni bilo mogoče.

Hodil je že veliko dni. Počasi pride pod Golovec ravno na vrt nekega lončarja, kjer so se sušile dolge vrste loncev in lončkov. Tu je našel Slinar kos sladke medne hruške, ki jo je bil posebno vesel njegov želodec, ker še ni obedoval tako gosposko, odkar ga je njegov gospodar odnesel z doma.

V tem pa prileti rumena osa, sede na lonček blizu Slinarja, si nabrusi jeziček in zabrenči: »Dober dan, prijatelj!«

»Bog daj dober dan! Pa botra, ne zamerite, jaz vas ne poznam. Kdo pa ste?«

»Jaz sem svoje matere hči. Moja mati je bila osa. Kakor ona tudi jaz letam okoli, delam malo, živim pa dobro. Znam tudi prorokovati, in če mi prepustiš svojo hruško, ti razodenem prihodnjost tvojih dni.«

Slinar nekoliko pomisli, potem ji poda hruško in pričakuje prorokovanja. Osa obere hruško, potem si nabrusi želo in zabrenči:

*»Preden prejde tretji dan,
prišel bode velikan,
velikosti tak grozne,*

*da bi meril ga hode
delj ko celo uro časa,
da bi prišel mu do pasa.*

*Grozovita ta pošast
bo dobila te v oblast,
v katakombo boš zaprt
žrtve videl, ki jim smrt,
ko dvanajsta ura bije,
spet življenje v ude lije.*

*Kar še vid'lo ni oko,
tebi gledat, dano bo.
In kar beli svet stoji,
prvi boš in zadnji ti,
ki boš živ ta kraj zapustil,
hiše svoje tam ne pustil.«*

Na polževo vprašanje, koliko časa bo živel še potem, mu zabrenči posebno navdušena:

*»Kar je črepina, ni lonec, kdor je mrtev, tega je konec.
Ko bo moj sedež razdejan, ti boš pod njim pokopan.«*

Osa je bila že davno odletela. Slinar pa še vedno zamaknjen stoji in zija na lonec, odkoder se je glasilo zanj tako imenitno

prorokovanje. Podpre si glavo in premišljuje proroške besede; velikan – katakomba – žrtev smrti – dvanajsta ura – ubiti lonec, vse to mu roji po glavi. Na vse strani premišljuje, ali zaman si beli glavo, njegov um ne more prodreti megle, ki obdaja osje proročišče. Izbije si torej to misel iz glave, prime zopet za palico in potuje dalje. Kakor pravi popotnik, tako si tudi on nikjer

*»... ne sezida koč,
postelje si ne postelje,
oblak nebeški ga odeva
in posteljo mu zemlja da.
Ko obudi se zora dneva,
solnce ga dalje popelja.«*

Tretji dan pride do »Cesarskega grabna«, ki je bil po stari navadi suh. To je bila za Slinarja velika sreča, ker ni znal plavati. Ko stoji na bregu in meri z očmi globoko brezno, se nekoliko prestraši; videl je namreč, da bo treba veliko dni, preden priroma do nasprotnega brega, in da Ljubljana ni tako blizu, kakor si je revež mislil. Marsikaka neumna misel mu je prišla o tem grabnu, ali s tem, da je on modroval, se graben ni zasul, treba ga je prekoračiti.

Spusti se navzdol. Popoldansko solnce strašno pripeka in kamenje je tako razbeljeno, da mu ni mogoče iti dalje. Ustavi se v senci mladega jagneda vsaj za toliko, da izgubi solnce

nekoliko moči in da se ohladi. Dolga pot ga je utrudila in vročina ga je tako prevzela, da nehote zadremlje. Ali komaj zatisne oči, zasliši šum, in ko odpre oči, vidi pred seboj strašno podobo – ali utegnil ni, da bi jo ogledoval dalje časa. Velikan iztegne roko in vrže Slinarja v strašno temnico. Slini se sicer, kar le more – toda vse mu nič ne pomaga. Ko ga mine prvi strah, pomoli varno rožičke iz hiše, da bi zvedel, kje je pravzaprav. Ležal je v mahu, tema pa je bila kakor v rogu. Nekaj časa. tava po ječi. Rad bi vedel, je li sam ali ima tudi kakega nesrečnega tovariša. Toda ne najde žive duše, zatorej se potegne zopet v svojo kočo in v tihi jezi cedi sline in premišljuje svojo žalostno usodo. Domisli se ose in njenih besed – prvi del prorokovanja se je izpolnil. Velikan ga je ugrabil in zdaj je zaprt v katakombah.

Ko ugleda zopet beli dan, je bil v lepi sobi. Velikan, ki ga je dobil v svoje pesti, ga strese z mahom vred na mizo. Slinar plaho pregleduje okrog sebe in čaka, kaj se z njim zgodi. To je videl, da zdaj ni mogoče uiti rablju, in vdal se je v svojo usodo. Mož ga prime v roke in ga dene v stekleno posodo, v kateri je bilo mnogo okusnih zelišč, ki bi jih bil Slinarjev želodec prav vesel, ali danes mu greni misel na izgubljeno prostost sleherni grižljaj. Mož zaveže Slinarjevo ječo na vrhu s papirjem in potem odide. Nič ne mara da gre iskat novih žrtev.

Solnce se je skrilo za gore in nebo se je žarilo od večerne zarje. Slinar je dozdej mirno gledal na ulice, po katerih so ljudje švigali sem ter tja – ali nobeden se ne ozre nanj, nihče

ne ve za njegovo žalost. Zdaj je jel laziti po svoji ječi. Vse je ogledal, vse je otipal; ali stena se nikjer ne vda, povsod je enako gladka in trdna. Ko tako ogleduje in poizkuša, pride do stropa svoje ječe. Precej, ko stopi nanj, mu pove noga, da je strop iz drugega blaga kakor stene. Z veseljem je zapazil, da se na mestu, kjer se je mudil dalje časa, strop mehča. Slinar napne zdaj vse svoje žile in moči, cedi sline in se upira z vso močjo proti steni. O veselje, katero more čutiti le jetnik! Ste ne se vdajajo vedno bolj in bolj, upre se še enkrat – in strop je predrt. Nogo je imel kmalu zunaj; teže je bilo potegniti za seboj hišo, ali upanje v rešitev mu je dajalo moč, kot bi si je nikoli ne bil mislil.

Bil je prost! To se pravi, ušel je iz ozke ječe, ali vendar je bil še v rabljevih rokah. Kam se hoče ubožec dejati v neznanem kraju? In vrhutega je nastopila tudi noč, ki je sicer prijateljica takim početjem, toda Slinar se ve komaj geniti. Na ulici je stala pred oknom svetiljka, ki ima dolžnost razsvetljevati temo, ali za danes je te dolžnosti odvezana, ker pratika pravi, da prevzame za nocoj ta posel luna. Vendar, kaj to pomaga Slinarju, ker gosti oblaki ne puščajo njenih milih žarkov na zemljo, da bi svetili jetniku na poti rešenja. Da bi se svojemu trinogu umaknil izpred oči, spleza na predalnik, ki je stal blizu okna. Tu gori je sklenil nocoj prenočiti. Akoravno se je bil podnevi potil in trudil, vendar ni mogel zaspati. Mislil je na brezskrbno domače življenje, na osino prorokovanje, na

težavno potovanje in na svojo ječo. Nevidna moč ga žene na rob predalnika, z nemirnim očesom gleda v globoko brezno, ki reži pred njim.

*»Strašne mu misli rojijo po glavi,
življenje misli vzeti si v slepi veri,
al' nekaj mu predrzno nogo ustavi.«*

In to »nekaj« je bila nekdanja prijateljica Helika, s katero je preživel mnogo veselih in žalostnih dni. Ta spomin ga tako prevzame, da stopi nekoliko od brezna. Hudobno misel si prežene iz glave in pusti vnemar vse daljnje potovanje. Ako mu je dano, da zapusti ta kraj še živ, pojde zopet nazaj, odkoder je prišel. Na Golovec sklene zopet iti in tam pojde od griča do griča, od grma do grma in bo povpraševal po svoji dragi Heliki. In prej si ne bo dal pokoja, da jo najde ali pa vsaj zve, kaj se je zgodilo z njo, ker še

*»enkrat videt' želi podobo milo,
pozdravit' prejšnjega veselja mesto:
al' srečno je prestala časov silo,
al' njeno mu srce še bije zvesto,
al' morebit' pod hladno spi gomilo,
al' premagalec mu je vzel nevesto,
al' živa, al' mrtva je, zvedet' more,
ločiti pred se iz sveta ne more.«*

V teh mislih ga sladki sen zaziblje nad breznom. Sladke sanje ga peljejo na Golovec v družčino svojih ljubih, kjer je užival zlate ure. Zdajci se mu zdi, kakor bi se bila z glasnim dleskom na stežaj odprla vrata predalniku in da mračna luč navdaja vso sobo. Potem zasliši v predalniku prijetno šumenje, napenja oči in zija po sobi, ali ničesar ne vidi – pač, tu se nekaj premika. Je li res ali ga le oko slepi? Groza mu strese vse ude. Iz predalnika gre prečudna procesija. Naprej korači križasti pajek, za njim kobacata dva mramorja s širokimi lopatami. Za njima gredo štirje murni, ki škripljejo neki žalosten napev. Za temi se giblje mogočen rogač, na vsaki strani pa ima po enega kačjega pastirja, za njimi prihaja šest parov belih metuljev in precej za njimi osem parov navadnih rjavih hroščev. Za hrošči se vrste v parih čebele, ose, čmrlji in sršeni, vsi skupaj brenče mrtvaško pesem. Štiri zelene kobilice prineso zdaj na dveh slamicah polža, na strani pa jim sveti osem kresnic.

Slinar vleče sapo nase, mrzel pot mu stopa po čelu, z nepremičnim očesom gleda čudno procesijo; ko pa prineso mimo njega polža, ga izpreleti po vsem životu kurja polt – ta polž je bila Helika!

*»V sanjah kvišku kakor jelen plane,
hoče k svoji – roge širi – pada,
mož z lupino v dno brezna brenkoče,
zabrenčijo muhe iz prepada.«*

Slinar je padel s predalnika na tla. Zgodilo se mu ni nič hudega, le hišo si je bil potrl na enem kraju. Prikazen je bila izginila, on pa se s svojo potrto hišo pomakne do zida in tu sklene počakati do dne. Slinarju še na misel ni prišlo, da bi vse to utegnile biti le žive sanje. Bil je do trdnega prepričan, da je resnica vse, kar je videl. »Velikan, ki je ujel mene,« si misli sam pri sebi, »je zasačil tudi Heliko. Tu v tem predalniku počiva zdaj njena hiša – morebiti ne bo dolgo, ko bo tudi moja zraven njene.« V globoko žalost utopljen je čakal belega dne.

Kmalu, ko se je zdanilo, pride v sobo mož in odpre okno. Toliko, da ni pohodil Slinarja. Njegova sreča je bila tudi, da se mož ni ozrl na njegovo nekdanjo ječo, sicer bi bil gotovo zapazil, da je jetnik ušel.

Slinar se je stisnil v kotiček. Ko pa je mož odnesel pete, se urno spusti po zidu in, kar najhitreje je mogel, je splezal proti odprtemu oknu, ki je gledalo na vrt. Srečno pride na okno in se hitro izgubi v trsno listje, ki je obraščalo okno. Zdaj je bil zopet pod milim nebom, bil je prost.

Slinar je hodil zdaj po vrtovih in travnikih. Mudilo se mu ni nikamor, kajti misel, da bi se vrnil na Golovec, ga je bila po tisti ponočni prikazni minila. Sam ni vedel, zakaj se je spravil na voz, ki je stal na veliki cesti pred neko krčmo. Ko pride čez nekaj časa voznik iz hiše, sede na voz in požene ter odpelje tudi Slinarja po Dolenjski cesti. Na Žegnanem studencu se voz zopet ustavi in Slinar se skobaca naglo na tla. Kraj se mu je zdel dosti prijeten, da se pomudi nekaj dni. Ker ni vedel

ničesar boljšega opraviti, se je namenil pisariti. Posebno so ga mikali običaji in navade pri ženitvah in porokah. Ker so se v tej krčmi, pri kateri je Slinar stopil z voza, mudili navadno svatje, je imel veliko prilike, da opazuje navade tega kraja. Nekoč se je pripeljala dolga vrsta svatovskih voz pred to krčmo. Slinarja je gnala njegova gorečnost skoro do hišnega praga, da bi bolje videl svatovsko vedenje. Vse, kar je videl, je zapisal v majhne bukvice. Ravno je pridno pisal, kar prileti na vežni prag ženska s počenim loncem v roki in ga trešči ob tla. Lonec se je razletel in pod grobljo črepinj je vzdihoval Slinar, na katerega je ženska po nesreči zalučila lonec. Slinar je bil do smrti ranjen. Zadnje besede, ki jih je vzdihnil, so bile: »Osa, ti rumena osa, ti si govorila resnico.«

Po sreči sem dobil Slinarjeve bukvice jaz v roke. Veliko o narodnih običajih je v njih zaznamovanega. Le škoda, da ni mogel končati, kar je začel s tolikim trdom. Prijateljem narodnih običajev podajam tukaj le nekatere črtice iz njegovih bukvic:

»Tudi na Žegnanem studencu se ljudje ženijo in može. Moža, ki se ženi, imenujejo ženina, ženski pa, katera se moži, pravijo nevesta. Tudi tukaj si volijo starejšino, druga in družico. Pri vsaki priliki pijo in jedo. Poroka je vselej v cerkvi. Nevesta časih joka.«

Menda bo iz tega malega vsakdo razvidel, koliko vrednost imajo te črtice. Le škoda, da so le črtice in da niso dodelane. Kolika izguba je to za nas! Če bi imel kak rodoljub veselje, da bi te črtice dovršil, prepustim mu iz srca rad Slinarjev dnevnik.

Gostba v Mazinu

»Mazin? Kje je to maloslavno mesto?« si misli vsak mojih blagovoljnih bravcev. Ne zamerim ti površnega znanja zemljepisnega, ker kdo bi mogel in hotel vedeti za vsako gnezdo! In če je vredno kako mesto imena »gnezdo«, ga je po vsej pravici Mazin. – Pa da ti povem, kje je Mazin! Vzemi v roke zemljevid hrvaške vojniške Krajine ali Granice, pa najdeš globoko doli v Liki, ne daleč od turške meje, majhno pičico in zraven ime Mazin. Na podnožju gozdnate planine Gulješevice se je zbralo po naključju, kakor bi jih bil znesel skupaj veter, nekoliko hiš, ako človek sme tako imenovati te beznice. No, ker je že po vsem svetu navada, da imenujemo ljudska prebivališča hiše, naj ostane to ime tudi mazinskim kolibam.

Toda jako bi se motil, kdor bi mislil, da je takšen samo Mazin. Za Boga ne! Kakršen je Mazin, takšna je vsa gorenja Krajina. Samo štabska mesta, kjer stanujejo polkovnik in druga vojniška oblastva, in pa kompanijske štacije, imajo lepe hiše za častnike in za drugo gospodo.

Zato pa je velika težava potovati po gorenji Krajini. V krčmi navadno ne dobiš niti sena niti ovsa za konje, ti pa lahko ješ in piješ – ako si prinesel kaj s seboj. Ako pa moraš celo prenočiti v taki graničarski krčmi, ti ona noč gotovo ostane v spominu za vse življenje. Potnik mora tu trkati na častnikova ali župnikova vrata, ki se vsakomur odpirajo v pravi staroslovanski gostoljubnosti.

Posebno so hiše katoliških duhovnikov prave zvezde vodnice, po katerih se ozira človek – v teh pustih krajih v pravem pomenu oaze – po katerih potnik povprašuje. Ti župniki so v resnici nasledniki Gospodovi.

Tak župnik ima 600 kron plače, hišo in zraven hiše majhen vrt za užitek. To so vsi njegovi dohodki. Od ljudi dobiva le malo, posebno v nekaterih krajih. Kje hočeš vzeti, kjer nič ni, še dati moraš! Dasi so sami veliki siromaki, ti vendar postrežejo z največjim veseljem, kakor najbolje morejo.

Ali kje je Mazin? – Takoj bomo tam!

Dva dni sva se mudila tovariš moj in jaz pri gostoljubnem rudnopoljskem župniku, ki sva ga poznala že iz prejšnjih časov. Ko se ravna na odhod, nama reče ljubeznivi župnik: »Vesta kaj? Posebnih opravil danes nimam, tudi ne mislim, da bi do večera prišlo kaj silnega, torej vaju spremim do Mazina. Ob tej priliki obiščemo ondi domačega pravoslavnega paroha, ki me že davno vabi k sebi. I dasi sva že več let soseda in je bil on večkrat pri meni, se mi vendar še nikdar ni ukrenilo tako, da bi bil mogel iti. Danes je pa kakor nalašč dan za to,

ker vedita, da imajo pravoslavni danes velik praznik, namreč »Malo gospo« in v Mazinu je na ta dan veliko proščanje. Moj sosed bo imel nedvomno mnogo gostov in ni se nam bati, da bi bili odveč.«

Tako je govoril naš vredni domačin. Midva mu pritrdiva. Tovorni konj nam je do vozne ceste odnašal našo prtljago, pri Svetem Petru smo pa najeli voznika in kmalu smo mimo nizkih, raztrganih koč drdrali proti Mazinu.

Okoli ene ure popoldne se ustavi naš voz v Mazinu. Župnikova hiša stoji malo na bregu v neki jami, da se vidi s ceste samo streha in hiša do oken. Okoli hiš in po cesti se je gnetlo mnogo praznično, še več pa nepraznično oblečenih ljudi; posebno so pritiskali k našemu vozu. Komaj smo se izkobacali s kol, kar priteče od hiše po rebri doli domači župnik, poljublja najinega pokrovitelja, govori mu »ljubi brate« in mu stiska roko. Ko mu ta pove, kdo sva midva in odkod sva, poljublja tudi naju v lica in nama stiska roke, govoreč, kako neizmer-no ga veseli, da ga obišče ljubi brat in da mu vodi mile goste. Mazinski župnik ali, kakor mu župljani sploh pravijo, pop, je bil velik, dobro rejen mož. Imel je dolge črne lase in dolgo črno brado, z lica pa mu je sijala dobrosrčnost in zadovoljnost. Naju vsakega prime za eno roko in naju pelje po rebri do hiše. Popova hiša je taka, kakršne so sploh druge graničarske, samo nekoliko daljša je. Pred njo se je, kakor je dolga, razprostiralo veliko gnojišče, na sredi pa je bil nametan velik kup gnoja.

Ko smo srečno prejadrali veliko gnojišče, stopimo čez prag v velik prostor. Kaj je v tem prostoru, tega nismo mogli precej razločiti, ker se je jako kadilo; toliko pa je čutila noga, da je ta prostor brez poda. Ko so se oči malo privadile dimu, smo videli, da je sredi prostora na tleh veliko ognjišče, na katerem je gorel velik ogenj. Okoli ognjišča so čepele stare razmršene žene, dokladale drva na ogenj in premikale velikanske lonce. Malo dalje za njimi je neka dolga suha roka vrtela jagnje na drogu. Ko bi bil človek nevedoma stopil v to družčino in ko ne bi bil vedel, da je v hiši gostoljubnega popa, najbrž bi si bil mislil, da je zašel na Klek, kjer se, kakor je znano vsemu svetu, že od nekdaj shajajo vešče ali čarovnice in drugi nečisti duhovi iz vseh kotov jugoslovanskih dežel.

Ali stoj, sedaj nismo na Kleku, temveč pri mazinskem popu. Ko je stopil čez prag, naju je domačin izpustil iz rok; mislim, da je šel oznanjat svojim gostom, da se je družba zopet pomnožila za tri. Kmalu pa se vrne, ulovi naju spet za roko in nas vse vodi po dimu nekam na desno. Zdajci se odpro pred nami vrata, a mi lopnemo po dveh stopnicah v veliko nizko sobo med družbo veselih ljudi, ki so vsi umolknili. Sredi izbe je stala dolga miza in družba se je radovoljno toliko razme knila, da smo mi trije dobili prostora na dolgih klopeh, ki sta stali ob dolgi mizi. Bilo je tu kakih dvajset oseb, vsi iz popove rodbine. Ženske so bile skoraj vse enako oblečene. Nosile so narodno nošnjo, kakršno nosijo pravoslavni po vsej Krajini. Toliko bolj pisani so bili moški. Največ jih je imelo na sebi

zmes civilne in vojniške obleke. Dva ali trije so bili popolnoma vojniško opravljeni, eden med njimi je bil »koplora«, kakor se mu je videlo na dveh prišitih zvezdah. Žene so sedele vse skupaj na enem koncu mize in so tiho govorile med seboj.

Domačin nas pozdravi še enkrat v svoji hiši in nam napije zdravico. Vsa družba je vesela vzkliknila. Iznova smo se zopet poljubljali in si stiskali roke. Le žene so se držale tiho in sramežljivo, kakor se spodobi skromnim gospodinjam in vsem, ki hočejo danes ali jutri postati gospodinje. Sploh sem opazil, da ženske v moškem zboru skoraj nič ne govore. Tudi ne streže jim nihče, nihče jih ne zabava, kakor bi jih ne bilo zraven. Z eno besedo: tukaj ni navada ženskam »dvorišče pometati«.

Sedaj sem se ogledal malo po sobi. Izba je bila precej velika ali malo temna. Dve okni ji nista mogli dajati potrebne svetlobe; bili sta za tako izbo premajhni. Tudi je steklo, kakor je vsakomur znano, jako krhka stvar, ki se kaj lahko potre. In res so v teh dveh oknih minljivost vsega posvetnega pričale mnoge ploče, katerih m bilo več. Namesto stekla so opravljali zdaj službo kosci ne preveč čistega papirja, ki jih je prilepila izvedena roka. Stene so bile zakajene in prazne, le na eni strani je visela neka podoba brez stekla in brez okvira. V enem kotu je slonela čuda polna stara omara. Razdeljena je bila v tri predale. V dolenjem je sramežljivo skrivala prtenino in drugo obleko popove rodovine, srednji je bil danes prazen, sicer so ondi stali vrči, kupice in drugo namizno orodje, ki je bilo danes razpostavljeno po mizi. V tretjem in najgorenjem

predalcu je pa pop namestil svojo knjižnico, namreč tri stare, v svinjsko kožo vezane cerkvene knjige, v katerih je gotovo pogosto bral, ker so bile že jako zamazane.

Tej omari nasproti v drugem kotu je stala ponižna postelja na treh nogah, četrta se je izneverila svojim tovarišicam; in sedaj so namesto odpadnice podpirale mrtvoudno posteljo štiri opeke, položene druga na drugo.

Kar se je kuhalo v onih velikanskih črnih loncih, to so kuharice izpraznile v velikanske sklede, ki jih je mazinska kuhinjska vila nosila na mizo. Komaj so bile sklede na mizi, se zopet odpro vrata in v sobo se pomoli človek velike postave. Sodeč po njegovi zunanosti, sem sodil, da je kak siromak, ki bi bil z nami vred rad kaj boljšega užil na dan »Male gospe«. Toda kmalu sem videl, da sem se zmotil, ker ga je društvo veselo pozdravljalo in je gospodar sam skočil iskat mu prostora, ki se je dobil zraven mene. Domačin nam predstavi novega gosta in tako smo zvedeli, da je kapelan iz sosedstva. Sedaj sem ga pazljiveje ogledal. Vsi pravoslavni popi navadno nosijo dolgo črno haljo, mantijo zvano. Naš kapelan je bil prvi pop, kar sem jih jaz videl, ki ni nosil te častitljive obleke, ampak navadno dolgo suktnjo. Imel je pa kakor vsak pop dolge lase in dolgo brado, oboje jako skuštrano in zmršeno. Bilo je videti, da teh kodrov ni še nikoli strahoval glavnik. Bil je bledih, upadlih lic, oči so se udrle globoko pod čelo in neki čuden, mračen ogenj je sijal iz njih. Ko bi ga bil človek sam srečal v šumi, bi se ga bil morebiti celo prestrašil. Suktnjo dopetačo je imel pod

brado zapeto, dasi ni bilo mraz; ali on je že moral vedeti, zakaj je bolje tako. Je li imel kaj za vratom, ni bilo moči videti, ker ga je prikrivala dolga brada.

Domačin je za nas tri goste nekje zmozel krožnike ali pladnje, drugi jih niso potrebovali. Mi smo se jih tudi branili, češ, da ne delamo sitnosti gospodarju, toda morali smo jih vzeti. Domačin sam nam je napolnil krožnike iz neke sklede. Bila je juha in v njej je plavalo nekaj, kar je bilo najpodobnejše našemu cvrtemu »bobu«, samo da je bilo večje. Radoveden, kaj je to, vzamem žlico v roko, no, kako sem ostrmel, ko pogledam na svoj pladenj! Tu se je ravno kar dogodilo veliko čudo in že mi je bilo v mislih, da mi je katera črnih vešč iz kuhinje »naredila«. Z mojega pladnja je namreč izginila juha, preden sem se je še dotaknil z žlico, in bob je ostal na suhem kakor ladja na pesku, kadar ob oseki upade morje. Osupel pogledam krožnik natančneje – in težki kamen se mi odvali od srca, ko se prepričam, da se tu niso godila čudesa, temveč da so le prirodni nastopki še naravnejših vzrokov.

Moj pladenj je videl v svojem življenju že mnogo sveta, kajti rodil se je nekje na češki zemlji, pa je po mnogih zgodah in nezgodah priromal do Mazina. V službi mnogih gospodarjev je ostarel, izlizali so ga ostri jeziki in pošteni pladenj si je mislil, da je izpolnil svoje dolžnosti, pa si je želel iti v pokoj. Od zgolj starosti in tuge mu je počilo srce, to je: pladenj se je posredi prelomil na dva kosa in siromak je mislil, da je vse pri kraju.

Tako si je mislil pladenj in vsak poštenjak bi mu moral pri-
trditi, toda mazinskemu popu »dana je duša nemila«. Bistra
glava si misli: »Mi se tukaj utepljemo z revščino, a Češka je
daleč!« Misli in vzame v roke razbiti pladenj, zvrta vanj šest
lukenj, namreč na vsakem kosu tri, prevleče skozi nje žico
ter jo privije na spodnji strani in – pladenj je vstal od smrti.
Mala razpoka nič ne de! Res, da se je juha cedila skozi njo na
prst, ali ta je takih libacij že davno vaje. Meni pa za juho tudi
ni bilo posebno žal, sicer sem si pa mislil: »Kakor si služil že
toliko in toliko ljudem pred menoj, služil boš še meni nocoj,
a potem – apres moi le deluge!«

Za to juho smo jedli še mnogo drugih jedi, katerih ne bom
tukaj opisoval, ker mislim, da bralcem ne bi ustregel s takim
opisom, ljubeznivim bralkam si pa ne upam razlagati svojih
kuharskih vednosti ali pravzaprav se bojim razkazovati svojo
nevednost. Mnogim jedem še celo imena ne znam, to pa ven-
dar vem, da je bilo na drogu pečeno jagnje izvrstno. To naj se
pa le skrijejo naše kuharice; ako tudi pišejo kuharske bukve,
take pečenke vendar ne znajo peči.

Med jedjo se je mnogo govorilo, mnogo napivalo, nazdra-
vljalo in zahvaljevalo. Najprej je domačin napil poredoma nam
gostom ter po hrvaškem običaju vsakemu dodal družico, da
se v njeno ime zahvali s polno čašo društvu za napitnico. »Bog
poživi našega ljubeznoga prijatelja I. I., a da mu bode sladje
piti, Bog ga poživi sa čestitom i vrednom gospojom parohi-
com Tomingajskom«, tako mi je napil domačin in »živili!« se

je razlegalo po sobi in vsak je trkal z mojo družico in z menoj. Dolgo sem se razgledoval, katero ženo mi je domačin napil za družico, z očmi sem iskal gospe župnice med navzočnimi ženami. Kar se malo privzdigne ena od onih žen, ki so v prosti narodni obleki sedele na koncu mize. Kakor se spodobi, se zahvalim za napitnico v imenu svoje družice in v svojem, ter izpijem polno čašo vina. In tako je šla napitnica za napitnico po redu, kakor je na Hrvaškem sploh navada pri obedu.

Kapelana so bili vsi posebno veseli zato, ker zna lepo peti. In res je on vodil petje, mi drugi smo prikladali, kakor je kdo mogel in znal. »Mnogaja leta« je bila prva in potem se je pri vsaki napitnici vrstila pesem za pesmijo. Kapelan je pel dosti dobro, le to se mi je zdelo, da poje preveč skozi nos, kar pa je bolj ali manj lastno vsem pravoslavnim. Dalmatinsko črno vino nas je ugrelo, vse bolj in bolj smo bili »domači«. Vedli smo se, kakor bi si bili že stari znanci.

Med raznimi napitnicami je bila posebno navdušeno sprejeta »domovini« in »njenim vrednim sinovom«, potem »slovanskemu rodu« itd. Pri zadnji je kapelan skočil kvišku in, iztezaje dolgo roko, trkal okoli sebe, da so iskre švigale, ali naslonil se je preveč na mizo in malo je manjkalo, da nam ni vsega prevrnil. Domača gospa parohica in koplora sta komaj zopet umirila puntarsko mizo. Pri tej priliki se je tudi pokazalo, da miza pravzaprav ni bila miza, ampak stara vrata, podprta s poleni, okleščki in drugimi vsakršnimi podporami.

Naš kapelan je prihajal vse bolj in bolj navdušen, oči so se mu svetile izpod bledega čela, pel je brez konca in kraja, toda pesmi so bile vse manj razumljive. Pel je, kakor je sam rekel, neko bosensko pesem. Mogoče, da je bila pesem sama ob sebi lepa; ali pevec je bil prenavdušen, jel je čudno zavijati in potresati z grlom, koplora mu je pa pomagal. Mi drugi smo strmeli, poslušali in pili tobak. Nizka soba se je kmalu napolnila z dimom, da se nismo več videli.

Naš voznik stopi v sobo, opominjaje nas, da bo treba odriiniti. Pili smo razhodnico in potem še neko čorbo. Kaj je bilo, ne vem. Pozneje sva s tovarišem razmišljala, da bi utegnila biti črna kava.

Poslovala sva se z rudnopoljskim župnikom, potem z mazinskim popom in tako po vrsti z vsemi. Vsi so naju spremili na cesto do voza in še dolgo so gledali za nama, mahali s klobuki in kričali: »Srečen pot!«

Bog ti daj zdravje, mazinski pope, ako še živiš! Večkrat se te spominjam. Siromak si, ali poštena in gostoljubna duša slovanska!

Eno noč na kumu

Pasji dnevi so jemali slovo. Da bi jim ostala njih stara slava in da bi jim morebiti kdo česa ne oporekal, so nam pripravili za odhod vročino, da bi bil človek lahko mislil, da je neučakani Faeton zopet prijel za solnčne vajeti. Posebno v mestnem ozidju ti je bilo podnevi zgoreti. Ljubljana se je jako skrčila, ribe so nekako omotne švigale sem ter tja in pogosto poskakovale iz vode. Pratika je tudi kazala dež in komarji so na večer pikali, da je bilo joj – ali dežja le vendar ni bilo. Bog ve, kolikokrat na dan sem pogledal na Krim, če si je že nategnil sivo megleno kapo na oči – pa vse zastonj, nobene meglice ni bilo videti. Kakor bi me hotel imeti za norca, se mi je dan za dnevom smejal v jasnem zraku. Pač prav je imel Prešeren, ko je pel:

*»Lažnivi pratikarji,
lažnivi zvezdogledi,*

*vremena vi preroki,
vsi pojte rakom žvižgat!«*

Okoli poldne sem sedel pod razpetim platnom Gnezdove kavarne na Velikem trgu ter prebiral našo ljubo »Presse«, ki je v zadnjem listu posebno neusmiljeno pikala nas uboge Slovence, katerih največja pregreha na svetu je ta, da nas je Bog ustvaril za Slovence, a ne ravno za Nemce.

»Ali se ti ljubi brati ob taki soparici?« me nagovori nekdo, in ko pogledam, vidim pred sabo prijatelja z gorjačo v rokah in s torbico čez ramo.

»Kam si se namenil?«

»Še sam prav ne vem. Ali v mestu ne morem več strpeti. Jutri bo shod na Kumu. Nikoli nisem še bil na tej gori in bržkone jo popiham na dolenjsko stran. Seveda pojdeš ti z menoj!«

Nisem se veliko premišljal, in ko je ob eni zažvižgal hlaпон, sva sedela s prijateljem že v vozu. Hitro smo drdrali po peščenem ljubljanskem polju proti Zalogu. Kmalu za Zalogom se začne dolina stiskati, posebno ozka je od Litije do Radeč. Le na nekaterih mestih se razširi toliko, da si je človek napravil kako njivico ali si je zagrabil majhno senožet. Na vsake pol ure ali pa še ne vidiš nekoliko ubornih, raztresenih hiš. Na več mestih je dolina tako ozka, da so morali v živo skalo vsekati pot za živino, ki je prejšnja leta, ko ni še bilo železnice, vlačila ladje, polne žita in vina, po Savi do Zaloga, kjer je bilo pristanišče za ladje in skladišče za blago. Takrat je bilo pač v tej

dolini bolj živo, nego je dandanes, ko ne slišiš drugega kakor drdranje železnih koles in sopihanje hlaponov. Prejšnja leta si je skoraj vsak človek po teh krajih kaj zaslužil. Posebno živo je bilo v Zalogu, v Litiji in v Radečah. Tu so skladali in nakladali, tesali ladje, predli vrvi, nabijali sode in lajte ali vezali tovore. Kadar je bila voda pripravna, so privlekli ladjo za ladjo gori v Zalog. Že od daleč si čul vpitje brodnikov in volarjev, ko ladje še videti ni bilo. Volarji in brodniki so dobro živeli, ker so bili dobro plačani, in lepe krajcarje so puščali po zaloških krčmah. Tudi Založani so imeli lepe zaslužke pri nakladanju in razkladanju in kmetje iz vse okolice so vozili blago iz Zaloga v Ljubljano. Zdaj pa je vse to minilo; Zalog je tih in zapuščen. Tako imenovani kanal je voda zablatila in povodna zelišča ga preraščajo. Vlaku, ki hrope in sopiha čez most, vlačijo zdaj žito in vino Založanom pred nosom v Ljubljano. Od konca seveda jih je to hudo zadelo, ker so bili vajeni dobrega življenja, ali zdaj so se že vdali v usodo, ker vidijo, da ne more biti drugače: Ali ni je nesreče brez sreče. Založani so se zdaj bolj poprijeli poljedelstva. Tudi se ne sliši toliko o pretepih in pobojih kot poprej. Založanom sta zdaj dosti dve krčmi, ko so jih poprej imeli morda dvanajst.

»Trbovlje!« zavpije sprevodnik in midva skočiva iz voza. Trbovlje so prva postaja južne železnice na štajerski zemlji, ako potuje človek iz Ljubljane proti Dunaju. Z železnice ne vidiš vasi, ker je skrita zadaj v kotu, prav tako kot Zagorje, od katerega je dobila ime zadnja postaja na Kranjskem. Pri

Trbovljah se prepeljeva v čolničku čez Savo in potem greva na desnem bregu dalje. Ko prideva do kraja, kjer Sava svoje korito, ki je tu posebno stisnjeno, malo razširi in teče mirneje, citira moj prijatelj Vodnikove besede:

*»Glej! stvarnica vse ti ponudi,
le jemat' od nje ne zamudi.«*

Se začne slačiti, jaz pa tudi in za nekoliko trenutkov sva plavala po bistri Savi. Kopel je razgretemu telesu kaj dobro prijala. Najrajši bi bila ostala ves popoldan v zelenih valovih, ko bi se nama ne bilo mudilo na goro. Torej se napraviva in greva dalje. Ko prideva vštric Hrastnika, je stal pri poti odprt vinski hram, pred hramom pa je sedelo nekoliko romarjev, ki so se krepčali za daljno pot. Tudi midva sedeva k poličku. Kislo je bilo vino res, da je človeka bolelo za ušesi, ali za žejo je bilo vendar dobro, posebno z vodo.

Ko se malo oddahneva, vzameva zopet palico v roke. Precej za hišo se začne svet vzdigovati in časih je pot hudo napeta. Nisva bila še na pol poti, pa nama je že od vsakega lasu kapal pot. Na poti mi je pripovedoval prijatelj, v kakih čislih je Kum pri Kumljanih in sploh pri Dolenjcih. Pozneje sem se tudi sam prepričal, da je prijatelj govoril resnico. Skoro nobena Dolenjca ne boš slišal, da bi ga imenoval drugače nego sveti Kum.

Solnce je že umiralo za gorami, ko sva s prijateljem spehanna prisopihala do vrha. Zvonjenje sva čula že dolgo časa, ali cerkve le nisva ugledala. Kar se gozd razsvetli in stala sva sredi romarjev. Ravnokar je minila pridiga in vse je drlo v malo cerkvico k litanijam. Tudi midva sva zavila proti cerkvici, ali bila je natlačena, da ni bilo moči predreti; torej sva se ozrla malo okrog.

Prostor na gori ni velik, ravnice ni celo nič. Na vzhodni strani se gora precej strmo spušča v dolino, na robu pa stojita dve cerkvici, doljenja sv. Neže, gorenja pa sv. Jošta. Pod cerkvijo stoji cerkovnikova hiša in maihno poslopje za duhovne gospode, ki ob shodih opravljajo službo božjo. Med letom na Kumu ni nobenega duhovnika, župnija je pa na Dobovcu. Na zapadni strani je precej prostoren kotel. Tu je ne posebno prostorna hiša za romarje, potem oltar in zidana prižnica; ob shodih namreč se opravlja tu pod milim nebom služba božja.

Med cerkvama sv. Neže in sv. Jošta so se utaborili ljudje, ki so skrbeli za telesne potrebe romarjev. Ognjišče je stalo pri ognjišču, v velikih loncih so kuhali juho in kavo. V nekem kotu je pobijal mesar mlado junico in njegov hlapec je deval ovco iz kože. Mesar je bil tudi krčmar. Na štiri kole je postavil streho in steno je napravil iz zelenih vej: to je bil veliki »hotel«. Zraven hotela si je priletel mož za silo napravil mizo, nanjo postavil sodček z žganjem, drugi menda prazni sodec je pa opravljal začasno stolovo službo. Imel je nekoliko gostov. Vsi so stali okoli mize, on sam je sedel na sodcu. Jako je bil

razgovoren, in kakor se mi je videlo, je bil svoj najboljši gost, pa menda le zato, da bi drugim delal srce.

Po vsem taboru je bil strašen šum. Posebno ženske, ki so prodajale kavo – bilo jih je najmanj kakih petnajst – so regljale neprenehoma in ponujale in hvalile svojo čorbico. Pijača res ni bila draga, za dva ali tri krajcarje je človek dobil polno skledico. Za bolj gosposke goste so imele nekatere pripravljene tudi kupice. Človek bi moral biti res trdega srca, da se ne bi dal omečiti takim besedam, ki so bile gotovo slajše nego blago. Ker zdaj nisva še imela posebnega poželenja do te sladčice in ker so naju že bolela ušesa, sva odšla proti cerkvi nazaj.

Tu so ravno minile litanije in ljudje so se usipali iz cerkve kakor čebele, kadar roje. Midva začudena obstojiva, ali ne zaradi ljudi, ampak zaradi muzike, ki se je razlegala iz cerkve. Tako okroglo so »zaribali«, da bi človek mislil, da so svatje na podu, in nehote so se mi jele vzdigovati pete.

Pozneje mi je pravil mož, da cerkev nima orgel in da prihajajo na shod kumljanski godci, ki so neki povsod znani in zelo čislani. Mož mi je tudi pravil, da je že od nekdanj navada, da si godci godejo malo bolj na poskok in da imajo zato stare pravice; če so pisane ali ne, tega mi mož ni vedel povedati.

V tem se je storila noč. Tema je legla po dolinah in ljudje so si začeli iskati mesta za prenočišče. Tudi midva sva jela misliti, kam bova legla. Da v takem kraju človek ne more imeti vsega, kar bi mu pozelela razvajena duša, to sva dobro vedela, še preden sva šla na pot; ali toliko sva vendar upala, da bova vsaj

pod streho, na senu, in to temveč, ker so nama pravili znanci, da se celo postelja dobi pri duhovnih gospodih. Kakor sva drugi dan zvedela, sva imela med gospodi še celo prijatelje. Obrneva se do cerkovnika. Ali on ta dan menda ni bil dobre volje, ker je nekako srdito gledal in mrmral le nerazumljive besede. Iz zgolj čemernosti je pogledal menda tudi malo pregloboko v kozarec, kajti vino mu je gorelo z lica. Ker sva videla, da po tem potu ne opraviva ničesar, sva hotela naravnost z gospodi govoriti; ali ta cerberus je široko stopil pred vrata, mahal z rokami in venomer ponavljal težko razumljive besede: »Tu not pa ne, tu je samo za gospode«. Videla sva, da izlepa ne gre, izgrda pa nisva hotela poizkusiti in nama pravzaprav tudi veliko ni bilo do postelje. »Pustiva ga«, reče prijatelj, »saj ni prva noč, ki jo prebija pod milim nebom, in če Bog da, tudi zadnja ne«.

Zasučeva se okoli cerkve in – osupla obstaneva. V kotlu se je začelo novo življenje. Na robu kotla, kraj gozda, je gorelo najmanj petnajst ognjev in kakih ognjev! Visoko je švigal prasketajoči plamen in z rdečo lučjo je razsvetljeval ves kotel. Okoli vsakega ognja je sedelo po dvajset do trideset romarjev, moških in ženskih; skoro od vsakega ognja se je razlegalo lepo ubrano petje. Kakor bi trenil, nama je prešla vsa želja po postelji. Ne maral bi zanjo, da bi bila tudi najmehkejša pernica.

Pridruživa se prvemu ognju. Okoli njega so bili skoro sami moški. Prav radi so se razmeknili toliko, da sva dobila dovolj prostora. Star berač, ki je imel eno samo roko, je nakladal na

ogenj. Le čudil sem se mu, kako je s samo desnico vlačil cela drevesa na kup. Za njegov trud smo, kar nas je bilo pri ognju, zvrkli nekoliko krajcarjev, da si je z žganjem okrepčeval one-mogle moči. Možje v naši družini – bili so sami Dolenjci – so ga poznali in nagovarjali, da bi povedal, kje in kako je izgubil roko. Ali vse prigovarjanje je bilo zastonj. Molče je režal v švigajoči plamen in z dolgo gorjačo je porival ogorke v ogenj. Govorica, ki se je bila poprej pletla okoli slabih pridelkov in velikih davkov, je zdaj zaostala. Vsi smo molče strmeli v žareči ogenj, meni so pa prišle na misel vrstice iz prelepe narodne pesmi:

*»U toj crnoj gori
žarki ogenj gori.
Okol njega jaše
trideset junakov,
zdravih i veselih;
samo jedan ranjen.«*

Nebo je bilo jasno, zrak miren in topel; le v košatih, visokih bukvah je časih zašumelo listje. Pesmi, ki so se razlegale od sosednjih ognjev, so bile večjidel pobožne. Romarji, moški in ženske, vsi v praznični obleki, so stali ali sedeli okoli ognja, vse je pa rdečil nemirni plamen. Zakaj ne znam slikati, sem mislil sam pri sebi! Predmet je gotovo vreden roke.

Prijatelj je ostal pri ognju, jaz sem se pa izprehajal po kotlu od ognja do ognja. Na tem potu pridem spet v kuhinjski tabor. Vse »kavarne« so bile napolnjene in mnogo gostov je čakalo in prežalo na vsako izpraznjeno mestece. Okoli žganjarja se je pa zbral kolobar bolj postarnih mož. Vsi so ga pokali iz kratkih pipic in se razgovarjali o nekdanjih dobrih časih, ko je bil funt mesa po grošu, vino pa toliko da ne zastonj.

»Ko bi žganja ne bilo, ne vem, kako bi prebil,« povzame star mož, ki se je držal v dve gube. »To vem, da bi že zdavnaj rasla trava po meni. Ta kapljica še nekako veže dušo in telo, saj drugo je vse skupaj, da se Bogu smili.«

»Ali to je pa tudi roba, da ji ni kmalu para. Notri iz Gorice sem ga sam prinesel. Ves kumski svet ga ne premore takega. Jurček iz Radeč naj se le skrije s svojim smrdljivcem.«

Natoči si ga malo kupico in ga srkne. »No, kaj pa ti praviš, Tine?«

»Jaz pa pravim, vino je le vino. Časih ne rečem, da bi ga na tešče ne izpil en požirek, ali več tudi ne. Ljudje, ki tudi niso na glavo padli, pa pravijo, da je strup, ki poprej ali pozneje konča človeka.«

»To je gola resnica, da ga nihče od nas ne bo pil do sodnega dne. Če bi bil to strup, kdaj bi me bili že snedli črvi! To si gotovo slišal od gospoda kaplana. Kaj misliš, saj mi tudi nismo, kar si bodi! Mešiček, kaj pa ti praviš na to?«

»Kaj bom rekel? Petdeset let ga že srkam od svojega dvajsetega leta, pa sem prišel danes na sveti Kum, in če je božja,

volja, nisem zadnjikrat. Le ne vem, kaj imajo gospodje toliko proti žganju. Rajni svibenski gospod, Bog mu daj dobro, je pa govoril vse drugače. Šli smo na zajce. Tri ure sva stala na preži, ali hlapca s torbo ni bilo od nobene strani. Gospod je jel že pešati. Ponudim mu svojo čutarico. Od konca se je branil, a ko sva prišla okoli poldne k družčini, je bila čutarica prazna, in ne bom lagal, ako rečem, da sem je sam izpil komaj polovico. Od tistega dne gospod ni mogel prehvaliti žgane kapljice, posebno pri hoji v gore. Seveda preveč ni nobene reči dobro.«

Žganjar natoči Mešičku in mu migne, češ, le pij! Ta je zastonj, ker si me tako lepo zagovarjal. Tudi drugi možje so potrdili Mešičkove besede in večina skupščine je bila na žganjarjevi strani.

Kavarne so se bile nekoliko izpraznile. Pri eni mizi sem dobil dva znanca, ki sta čakala kave. Žena je bila kaj postrežljiva; tudi mene je vabila toliko časa, da sem se vdal, posebno ker je obljubila, da jo skuha posebej in da kupico izmije poprej. Iz tega bi človek lahko sodil, da so ljudje nesnažni, ali to ni tako. Treba je vedeti, da ni vode na Kumu, in uro daleč, kakor so mi pripovedovali, jo morajo nositi vkreber. Ko izpijem, plačam ter se vrnem k prijatelju. Ko grem mimo sosednjega ognja, pride od druge strani majhen, lepo rejen mož srednje starosti, za njim hiti drug z obvezano glavo.

»Dober večer, ali bolje, dobro jutro;« nagovori prvi mož družčino.

»Bog ga daj!« mu odgovore.

»Hudo je, če nima človek kaj jesti, še huje pa je, če ima, pa ne more. To ve vsak in vsaka, ki so ga ali so jo kdaj boleli zobje. Torej iz čeljusti vse škrbine in votline, zdajle imate zlato priliko, da morebiti ne bo kmalu take! Kot bi mignil, ga vržem iz čeljusti, in prav nič ne bo bolelo. Petindvajset sem jih že pometal nocoj, pa ne eden še ni skremžil lica, ali res, da ne bom lagal, neko dekelce je malo zacvililo, pa je bilo takoj dobro. Če meni ne verjamete, pa vprašajte tegale; ravnokar sem mu potrebil tri zastarane kočnike.«

Mož z obvezano glavo vse potrди in vedno prikimuje z glavo.

»Še povedati mi ni treba, kateri je, jaz ga sam najdem. To pravim, vsak se bo kesal, kdor pojde jutri z bolnim zobom domov, da mu bo morebiti nagajal vse leto. Zdaj je pa prilika, da nikoli take, in samo en groš velja.«

Od konca ni nihče imel bolnega zoba, ali ker je znal tako sladko govoriti, so jele ženske stikati glave in med seboj šepetati.

Zdaj se osrči neka ženska in reče: »Jaz imam enega gnilega, pa zdaj me že dolgo ne boli.«

Ženska je jedva to izgovorila, že je on s kleščami pri njej, in res, kot bi trenil, ga potegne iz čeljusti. Žena se je malo nakremžila, pa se je kmalu spet nasmejala.

»Šmentaj, ta je bil pa hud!« reče kleščman in ogleduje zob pri ognju. »Tri korenine ima in kako so zakrivljene!«

Vsi so ogledovali in občudovali zob, in ker so videli, da je mož res pripraven, so dobili pogum. Drug za drugim so

mu molili čeljusti, in kakor bi hrustal orehe, so leteli zobje iz ust. Nekemu možu je izruval dva, neki ženski celo tri. Ko je vse opravil, je spravil zaslužene novce in se poslovil, rekoč: »Srečno! Če bomo živi in zdravi, se bomo ob letu spet videli.«

Tako je hodil od ognja do ognja. Mož si je zaslužil lepe denarje.

Ko pridem nazaj k našemu ognju, so se možje živo razgovarjali o novem vinskem davku, ki je bil ravno pred nekaj tedni oglašen. Nisem sicer razumel vsega, kar so možje govorili o vinstvu, ali to vem, da je marsikatera ostra beseda letela na gospode, ki so si izmislili ta davek. Ko bi se bili gospodje poprej posvetovali z izvedenimi možmi, bi morebiti ne bili brali po časopisih, kako so se ljudje, posebno na Štajerskem, ustavljali temu davku, da so morali vojaki krotiti razdražene gornike. Pri nas bi bilo menda ravno tako, ko bi ne bila vlada sama po nekaterih krajih odložila tega davka.

Možje so bili ravno v najboljšem pogovoru, kar stojita med nami dva žandarja in en birič, ki je imel pa gosposko suknjo.

»Kdo vam je dal pravico tu kuriti?« zareži prvi žandar v spačeni slovenščini na mladega kmeta, ki si je ravno prižigal pipico pri ognju. Mladi mož se je tako prestrašil, da mu je padla pipica iz rok v ogenj in ni vedel ne besede odgovoriti. Vsa družčina je umolknila in nihče si ni upal črhiniti. Žandar še enkrat zagrmí na prestrašenega kmeta in buti s puško ob bukovo korenino, da je votlo zadonelo po vsem deblu.

Zdaj se vendar predrzne izpregovoriti star mož: »Ne zamerite, gospodje! Dovoljenja za ogenj res nimamo, ali odkar je božja pot na sveti Kum, je tudi navada, da se romarji, ki nimajo kam pod streho, grejejo po noči pri ognjih. Škoda se tudi ne godi. Starega lesa, ki bi sicer segnil, leži povsod dosti in ognji so vsi na kraju gozda, tako da za les ni nobene nevarnosti. Jaz sicer nisem zakuril, ali če je prepovedano, naj bi gospodje na prižnici oznanili in ljudje bi se vedeli ravnati.«

»Kako se pišeš?« se zadere žandar nad našim zagovornikom, »in odkod si?«

Mož se nekoliko obotavlja, ali žandar še ostreje zarohni; mož mu pove in žandar vse zapiše v svojo listnico. »Ti si mi porok, da bo ogenj zjutraj pogašen in da ne bode več žive iskre v pepelu.«

Moj prijatelj se je hotel nekaj zagovarjati, a žandar ga povpraša za legitimacijo. Na srečo jo je imel pri sebi in je molčal.

Ko so žandarji odšli, je vstalo mnogo kmetov in šlo od ognja; kar jih je ostalo, so bili tiho.

V tem se je bližalo jutro. V zvoniku so neprenehoma zvonili. Skoro vsakih pet minut je udaril zvon desetkrat in praveredno; ne vem, kaj je pomenilo to bingljanje. Zdaj sva se tudi midva poslovila od male družčine, ki je še ostala pri ognju, in sva odšla na vrh k cerkvi, da bi videla solnčni vzhod. Dolgo sva čakala, da se je jelo obzorje rumeniti in rdečiti, in naposled je vzplavalo solnce za polovico večje, nego se nam vidi podnevi. Nizko po dolinah je ležala gosta siva megla, da bi

človek lahko mislil, da je jezero. Skoro dve uri sva sedela na ploščati skali in gledala po dolenjskih in po štajerskih gorah in po savski dolini. Čimdalje živeje je postajalo v kotlu. Kavarne so bile spet prenapolnjene, vse je mrgolelo kakor v mravljišču in po stezah so od vseh strani še prihajali novi romarji k prvi službi božji.

Tudi naju so gnale želodčeve sile v kuhinjski tabor in to naravnost v veliki »hotel«. Ali tu sva morala dolgo čakati, da je prišla vrsta na naju. »Hotel« je bil v sredi po dolgem pregrajen. Onkraj pregrade je bilo ognjišče in vinski sod, takraj je bila pa dolga, ozka klop, na kateri so čakali gostje. Na gorenji strani se je rezalo in delilo kuhano meso, in ko so najbližji kupci dobili, kar so plačali, so se morali precej umekniti onim, ki so sedeli za njimi. Tudi midva sedeva na to dolgo klop nasproti egiptovskim loncem. Kakor so sprednji gostje odhajali s kosom mesa v roki, sva se midva pomikala naprej, in drugi so spet zasedli najini mesti. Tako se je vršilo vse v najlepšem redu.

Meso, ki sva ga dobila midva, je bilo trdo in žilavo, da ga skoro ni bilo moči jesti. Ali kaj hočeš, pomagaj si, če si moreš! Midva sva se tolažila z narodno pesemco:

*»Lisica, lisjak
sta pila tobak;
tobaka ni b'lo,
sta pila. vodo.«*

Ali še bolj kakor ta pesemca naju je tolažila misel, da naju čaka opoldne v šentjurskem župnišču dobro kosilo.

V tem je prišel čas službe božje, ki jo opravljajo pod milim nebom, kakor sem povedal kmalu od konca. Po prvem delu sv. maše je bila prav lepa pridiga o svetih gorah.

O kumska vila, daj mojemu slabemu peresu moči, da podobno predstavim bralcem svojim dva junaka, ki vem da sta se rodila na podnožju tvojih gora!

Komaj je stopil gospod pridigar s prižnice, se spravi nanjo šest oseb – lahko si misliš, da ni majhna – ena ženska in pet moških. Štirje so imeli muzikalno orodje – na tem sem spoznal, da so godci; peti brez orodja je bil velikan in še zelo debel. Ta se je postavil spredaj, kakor bi hotel pridigovati, toda molčal je, da je prišla njegova ura. Zdaj mašnik zopet pristopi in godci eno ure žejo. Ko so prenehali, se potrese ves kotel: velikan je začel peti in prav sam o sveti Neži. Midva sva stala dvesto korakov od prižnice, vendar sva razumela vsako besedo, glas je bil pa takšen, da se je zemlja tresla, seveda je možu pot curkoma tekel s čela.

Ko je izpel en stavek, si je obrisal potno lice in godci so jeli gosti. Zdaj sem imel priliko spoznati drugega junaka. »Kapelmajster« je bil oče z basom, ali bas mu ni delal toliko truda kakor godec s »frulo«. »Frular« ni bil več mlad, ali imel je veliko preveč umetniškega ognja in fantazije, torej ga je moral oče bas vedno krotiti z očmi. Ko so oni trije že odrezali akord, je imel on še polno frulo in polna usta najlepših figur, in ko bi

ne bilo očeta basa, igral bi bil sam morebiti pozno do večera. Ko pa ugleda očeta, ki mu z obrvimi miga in žuga, se preplaši in izpusti vse glasove v tako čudnih kadencah, da človek ne ve, ali je to vrisk navdušene in prevzetne umetniške duše ali je vzdihljaj zamorjenega genija. Časih se sredi igre izpozabi, pa zarezgeta in poskoči kakor mlad konj, ki še ne pozna ojnic.

Kumski pevec, posebno pa ti, frular › vaju ne pozabim, dokler mi bo živ spomin!

Po končani službi božji se spustiva v dol. Romarji, ki gredo s sv. Kuma, imajo navado, da petdeset korakov ali takoj pod cerkvijo pokleknejo, se obrnejo proti cerkvi in molijo. Novinci, ki gredo prvokrat na Kum, pa zasajajo blizu vrha mlada drevesa ali veje, katere so si odrezali v dolini. Dasi smo šli vedno z brega navzdol, nam je bilo vendar strašno vroče, ker je bila velika soparica. Kmalu so se jeli tudi zbirati sivi oblaki in ravno so začele padati prve debele kaplje, ko sva stopila opoldne pod varno streho gostoljubnega šentjurskega župnika.

Na kraški zemlji

Nobene stvari ne primerja človek tako rad drugim rečem nego samega sebe. Narodnemu pregovoru je človek kakor kaplja na veji, kakor dim nad streho. Ta ga stavi vzpored z neumno živino, oni ga prispodablja vinski trti, tretji nam zagotavlja, da je podoben vodi, ki se ubija od brega do brega, a drugi zopet se zdi sam sebi zapuščen kakor kamen na cesti. Jaz pa bi rekel o sebi, da sem podoben onim ptičem, katere ob svojem času žene neka neizprosna sila iz priljubljene domačije v daljne kraje onkraj morja. Kakor teh ptičev se polasti zdaj in zdaj tudi mene čuden nemir, neko hrepenenje v daljavo, živa želja za čas ubežati moreči vsakdanjosti. Takrat mi ni pomagati, ne odleže mi, preden nimam v roki »popotnega lesa«, za seboj mestnega ozidja. Na takih potih se ne vozim rad na kolih, še manj po železnici, ogibljem se celo velikih cest. Rajši hodim po slabih kolovozih, držečih od vasi do vasi, po mehkih stezah ob šumečem, z grmovjem obraslem potoku ali skozi hosto od

hribovskega selišča do samotnega lazarja. Tako hodečemu se mi ne mudi nikoli nikamor. Dokler pridem in kamor pridem, prav pridem. Tudi ne poznam tiste more, »dolg čas« imenovane, ki neki mnogim dela silno preglavico. V gozdu poje sinica, na senožeti cvrči muren, v jarku vrvra potoček, iz grmovja zvedavo pogleduje taščica za menoj, polž nese preko steze na oprtav svojo hišo in v meji vzdiguje glavo cvetica za cvetico. In človeku bi bilo dolg čas?

Na potu se rad ustavim pri razcapanem pastirju, v gozdu posedim pri umazanem oglarju, na polju ogovarjam sključene plevice, in če me na potu doide kmečki očanec, ne greva narazen, preden se nisva do dobrega zmenila o sedanjih malopridnih časih.

Tako se pomikam dalje po svetu. Časih se pa tudi zlekнем po mehki travi in vznak ležeč zrem v oblake in gledam, kako se zdaj trgajo, zdaj zopet grmadijo v čudovite podobe. Na takem potu mi ni mnogo niti za vreme niti za kraje, po katerih hodim. Gorenjski snežniki so mi takisto ljubi kakor dolenjski holmci, puste pleše po Krasu nič manj nego prijazne štajerske gorice.

Tudi letošnje pomladi se me je polastila želja za potovanje. Mlado leto se je res še borilo z zimo, ali to me ni moglo zadrževati. Šel sem, kakor se poje v narodni pesmi, šel sem

*čez tri gore zelene,
čez tri vode studene*

ter sem prišel na trda kraška tla. Nekega dne sem že več ur v težkih škornjih tolkel po skalnatih tleh. Kraj je bil nekam pust, rekel bi, prazen, dan čemereren in dremoten. Megla je bila padla na morje, nebo je bilo pa prek in prek zastrto liki s sivo plahto in jelo se je mračiti, dasi je ura kazala šele štiri čez poldne. Nehote sem začel hitreje stopati med neskončnimi, iz sivega apnenca zloženimi ogradami. Pred menoj se je vzdigoval širok hrbet golih reber, pod njim je bilo po pohojenem kamenju poznati slabo stezo, ko pa se po njej popnem na razbreg, ugledam pod seboj prijetno dolino, premreženo z vinskimi trtami, a oka v tej mreži so bila zadelana z brstno, kakor smaragd zeleno ozimino, konec polja pa je stala velika, skoro trgu podobna vas. Radostno je plavalo oko po krasnem zelenilu, ki je ugajalo tem bolj, ker je bilo oko utrujeno od sive enoličnosti.

Mrak se je že lovil okoli ostrešij, ko sem došel v vas. LAVORJEV venec, viseč ob zidu najlepše hiše, mi je bil kažipot, kajti medli želodec je postajal čemereren kakor vreme in treba ga je bilo zopet nekoliko udobrovoljiti. Kmalu sem sedel na klopci pri dobrodejnem ognju. Možje, ki so imeli zasedene najlepše prostore, so se radovoljno zmeknili in gospodinja je hitela ugajati mojim potrebam.

Primorci stavijo svoja bivališča drugače nego mi, dalje za njimi v deželi stanujoči. Kar je pri nas »izba« s častitljivo velikansko pečjo, to je njim »hiša« z velikim, kake tri pedi od tal vzdignjenim ognjiščem, na katerem gori ogenj skoro

veninven. Na samem ognjišču stoje nizke klopi ob treh obzidanih straneh, samo prednja stran je prosta. Ondi se suče gospodinja, in da more laže do kozic in loncev in do kotla nad ognjem, je ognjišče izrezano spredaj v polkolobarju, kar posebno ustreza debelušnim gospodinjam. Na ognjišču stoji še železno zglavje, kamor naslanjajo polena, da lepše gore. Velikanske ročice na zglavju so zgoraj tako izdelane, da vanje lahko postaviš bučo vina. To ognjišče je središče, okoli katerega se vse zbira. Okoli njega se vrti Primorcu velik kos življenja. Tu se najraje gnete mladina, pa tudi živali, psi in mačke, zlasti pozimi, ko nikjer drugod ni blagodejne topline. Zato bo tudi vsakemu doumno, zakaj prihaja po teh krajih toliko otrok v nesrečo pri ognju. Tu si gospodar počije po truda polnem delu, tu nekoliko popestuje najmlajšega, tu si pripovedujejo novice in pravljice v dolgih zimskih večerih, izkratka: Primorcu je domače ognjišče v resnici to, kar je nam drugim samo v prenesenem zmislu, v podobi. V »hiši« ni druge oprave nego mize, stoli in kaka omara, po stenah pa je razobešeno vse polno medenega in kositrnega posodovja, ki se mora vedno svetiti kakor solnce. S to posodo se ponaša pridna gospodinja. Po drugi strani so pa dolge police. Po njih je razstavljen vsakovrstna porcelanasta posoda, sklede in skledice, pladnji in še drugo, čemur še imena ne vem, vse razvrščeno lepo po velikosti in obliki. Vse skupaj pa stori, da se ta primorska »hiša« človeku hitro prikupi in se čuti v njej domačega.

Tudi jaz sem se hitro sprijaznil z njo. K temu je gotovo tudi mnogo pripomoglo čuda dobro kraško vino, črno, mastno vino, ljubko v ustih, zdravo v želodcu. Pravi teran! Prav čutil sem, kako mi gre v žile in kako se ugodno razlezava po životu. Možem, sedečim kraj mene, se je zdelo kaj dobro, ko sem po pravici pohvalil to njih božjo kapljo. »Vince kakor mleko,« se oglasi eden, »Bog mi tega ne šteje v greh, ali še na smrtni postelji bi ga pil.« Možje so bili zadovoljni, da sem se podal v govor, kajti hudo jih je imelo, da bi zvedeli, kdo sem, kaj sem in odkod. Niso mogli umeti, čemu hodim po teh krajih, ako ničesar ne skupujem, niti zemlje ne merim niti orgel ne popravljam, ker sem rekel, da jih ne.

Že izprva, ko sem vstopil, sem opazil po hiši neko nenavadno živahnost, ki je z nočjo postajala tem večja. Tudi priprave na ognjišču in okoli ognjišča so se mi zdele za navaden večer prevelike. Ravno sem hotel vprašati, čemu vse to, kar se začuje odnekod lepo ubrano petje. Na moje vprašanje, kaj je s tem petjem, doznam, da imajo domači pevci poskušnjo za nocojšnjo »besedo«, Ne vem, s kakšno novico bi me bil mogel tisti večer kdo bolj razveseliti, nego me je oveselila vest o »besedi« na kraških tleh. Že zdavnaj sem si bil želel prisotstvovati »besedi«, ki ni osnovana po splošnem kopitu takih veselic v naših mestih in trgih, ki so si vse podobne kakor jajce jajcu.

Vretje v hiši je bilo vse večje in večje. Prišel je tudi gospod župnik, sivolas, suhoten mož, črnikastega obraza, živih oči in šegave govorice, ki je za vsakega imel prijazno ali šaljivo

besedo. Na moj poziv prisede k meni in začne se pogovor, kakor je navaden pri neznanih ljudeh, ki se prvokrat vidijo. Govorica pa kmalu oživi, ka zasukneva na narodno polje, na njih čitalnico in nocojšnjo »besedo«. Iz njegovih besedi sem povzel, da je on čitalnici dušni oče in umni voditelj. Zvedel sem tudi, da je današnje »besede« dohodek namenjen v korist dvema sirotama, katerima je posulo očeta kamenje v »velikem lomu« pri morju. Omne tulit punctum... mi je bilo prav na jeziku, ko pride mlad mož – bil je učitelj, kakor sem pozneje videl – in naznani župniku, da je vse v redu. Nato vstane župnik in na njegov poziv vsi drugi – sama gospodinja z deklo je ostala pri ognjišču.

Po nekih vegastih stopnicah pridemo do vrat, pred katerimi je sedel pri majhni mizici star, častitljiv mož. Položivši predenj svoj obol, vstopimo v velik, za silo razsvetljen prostor, katerega je bilo pa občinstvo do malega že napolnilo, stari in mladi, moški in ženske, vse vprek. »Dvorani« se je pač videlo, da je stavbenik ni namenil za hram modricam, toda vse, kar bi bilo moglo koga motiti, je bilo umetno prikrito z različnimi preprogami in grbi, zastavami in napisi; a vse to kakor tudi pročelje gledališkega odra je bleščalo – da ne rečem kričalo – v belomodrordečih barvah. Vse narodno! Po sredi so bile postavljene dolge klopi, spredaj pa tudi stoli različnih barv in različnega dela. Klopi so bile vse zasedene, nekaj stolov spredaj pa je bilo pripravljenih za župnika in za nas, ki smo prišli v njegovi družbi. Jaz sem sedel nekoliko na stran, tako da sem

lahko videl na oder, obenem pa imel tudi prost pogled po občinstvu. Kmalu potem, ko posedemo, se začne zagrinjalo na odru, sicer malo nerodno in počasi, motati navzgor. Pred nami stoji kakih dvanajst pevcev, večinoma kmečki mladeniči in mladi možje, pa tudi gospod kaplan je bil med njimi in še dva ali trije v gosposkih suknjah. V občinstvu; ki pa že tudi preje ni bilo preglasno, je nastala zdaj tišina kakor v cerkvi pred pridigo. Izmed pevcev stopi eden – bil je učitelj – za korak naprej, pogleda po pevcih, zamahne z roko in iz krepkih grl zagrmi naš »Naprej«, katerega, dasi ni več nov, človek še zmerom rad sliši, ako ga pojo tako občuteno in navdušeno, kakor so ga ta večer peli Kraševci. Pevci izpojo. Ploskanja in klicanja ni konca ni kraja. Morali so ga ponoviti, a zdaj niso peli sami pevci, pelo je tudi občinstvo po dvorani. V tem pa ni bilo nič narejenega, prišlo je kar samo po sebi. Nekdo izmed poslušalcev je začel bolj potihoma, drugi za njim in tako naprej, kmalu je vršelo in donelo po vsej dvorani.

Meni je to bilo kaj novega, a ne mogel bi reči, da mi to na tem mestu in od teh ljudi ni bilo po volji.

Ko se je občinstvo, ki je iz poslušalcev tako nenadoma hitro prestopilo med izvrševalce, nekoliko pomirilo, se začne zastor zopet hrupno vzdigati. Na odru je stal učitelj z goslimi v rokah in trije pevci. Peli so narodno pesem, ki je znana pod imenom »Zagorska«, a učitelj jih je spremljal na goslih. Moški glasovi in gosli so se čuda lepo ujemali. Pevci sicer niso bili Bog ve kako izšolani, ali peli so dobro in kar je bilo največ

vredno, s pravim notranjim čutom. Videti je bilo, da so dobro umeli, kaj je hotel neznani pesnik in skladatelj vložiti v besedilo in napev, ter so to znali tudi primerno izraziti. Ljudstvo je poslušalo v vidnem ganjenju, tako da je na koncu celo pozabilo pohvaliti pevce. Šele ko so odstopili in je zagrinjalo zaropotalo v svoj navadni položaj, se je zdramilo, bi rekel, ter prejšnjo zamudo obilno popravilo.

Nastal je daljši presledek, kajti sedaj je bila na vrsti igra, za katero je bilo na odru treba večjih priprav. Igrali so burko »Dva prijatelja«, katero je presadil gospod kaplan prav srečno iz nemščine na domača tla. Igralke in igralci so storili pošteno svojo dolžnost, nekateri celo nepričakovano dobro. Toda bolj nego igra in predstavljalci me je zanimalo občinstvo. Tako hvaležnih poslušalcev bi želel vsem glumcem. Ne samo vsak dovtip, vsak smešen položaj, temveč vsaka beseda, ki je cikala le količkaj na šaljivo, je bila sprejeta s trzajočim veseljem. Ne daleč od mene je sedel majhen, dobro rejen mož drobnih oči in na kratko ostriženih las. Ta mož se je neprenehoma tako glasno in od srca smejal, da sem ga v resnici zavidal. V roki je držal velik rdeč robec, ki je bil nazadnje že ves premočen, ker si je z njim brisal oči, ki so bile veninven zalite s solzami.

Po igri smo čuli zopet nekaj petja, namreč Ipavčevo »Domovino«, ki je posebno ugajala, in potem še povrhu Medvedov »Mili kraj«. Ena in druga teh pesmi je polna melodij. Vsak slovenski poslušalec, četudi ni strokovnjak v glasbi, jo lahko razume, vsak hitro čuti, da je to cvet z domačega vrta,

da je nekaj njegovega: to mu govori k srcu, to ga boža in obenem povzdiguje. In ravno s tem se mi je »beseda« na Krasu prikupila, ker je vse, kar se je predstavljalo, govorilo in pelo, bilo primerno poslušajočemu občinstvu. Naši pevovodje – po deželi še bolj nego v mestih – se zagrizajo najrajši v težke, malo ali nič melodijozne skladbe, ki imajo svojo moč in vrednost v »akordih«. Kaj takega zanima samo poslušalca, izobraženega v glasbi, mi drugi neveščaki smo popolnoma hladni. Pogostoma sem celo zapazil, da samih pevcev taka pesem ni ogrela. Dostikrat bi človek sodil, da oni sami niso razumeli ne pesnika ne skladatelja. Kaj pa šele kmetsko občinstvo! Tak človek poslušá in poslušá, zmerom se nadeja, da pride kaj zanj umljivega, časih se napev tudi zaleti na kako melodijo, človek pazno vleče na uho, toda v tem hipu se zopet vse razleti in razbije. In ravno pri veselicah, namenjenih preprostemu ljudstvu, bi se morali bolj ozirati na melodične skladbe nego doslej. Naše občinstvo po kmetskih čitalnicah, ko bi imelo za to kaj dovzetnosti, bi moralo že skoraj bolje poznati Jelena in Vašaka, Križovskega in Tovačovskega nego svoje lastne skladatelje: Ipavca, Vilharja, Maška in druge. Daleč doli na Hrvaškem sem čul prepevati Vilharjeve skladbe, katerih nikdar nisem čul v Ljubljani ne nikjer drugod doma.

Pa vrnimo se zopet k »besedi«!

Zadnji glasovi poslednje pesmi so nam še zveneli po duši, ko stopi pred nas ljubezniva prikazen, ki si je osvojila vsa srca na prvi mah, še preden je odprla usta. Bila je to vitka deklica

cvetočega obraza, z globelicama na licih. Dve težki kiti konjanjevih las je imela liki krono oviti okrog glave, a iz lepih, mirno gledajočih oči ji je sijala nedolžnost. Deklamovala je času primerno Boris Miranovo »Turki na Slevici«. Izprva se ji je glas malo tresel, stavke je izgovarjala nekoliko preveč presekanu, ali že pri drugi kitici se je ojunačila, jasno in čisto so ji vrele dobro naglašene vrstice iz zgovornih ust in besede pesnikove, prihajajoče iz občutnega srca, so zadele tudi prave strune v srcih poslušalcev. Od kitice do kitice je raslo zanimanje v občinstvu, in ko je deklamovalka končala, je strmelo še nekaj časa in čakalo. Kaj takega bi bilo menda poslušalo ves večer. Ko pa deklica, lahno priklonivši se, odstopi, zagradi dvorana od glušečega ploskanja, ki ni hotelo prenehati, preden se ni deklica zopet pokazala. »Še enkrat, še enkrat« so klicali od vseh strani, in res ni bilo poprej miru, preden ni ponovila deklamacije. Marsikdo se bo morda spotikal nad tem, češ, deklamacija se ne ponavlja. Res je, jaz tudi nisem še kaj takega videl, ali tukaj je bilo to drugače. Pesem je vsem ugajala, vse jo je želelo čuti v drugo in deklamovalka je bila tudi pripravljena, da ustreže občni želji. Bili smo že taki skupaj in kdo nam more kaj?

Kar sem prej omenil glede na izbor pesmi, velja večjidel tudi za deklamacije. Bil sem navzočen, ko se je po čitalnicah pred zgolj kmetskim občinstvom deklamovalo: Orest, Medea, Pevčeva kletev, prizori iz Marije Stuart, iz Viljema Tella itd., deklamovalo se je, pravim – ali ne vprašujte me, kako.

Ne samo da deklamovalec sam dostikrat ni razumel pesnika, česar mu človek naposled tudi ne more vselej zameriti, pa denimo, da bi ga bil tudi razumel, in ko bi bil deklamovalec prvi umetnik iz dvornega gledališča – ne more ga umeti to občinstvo. Ni vse za vse!

Končno še enkrat nastopijo pevci in zapoje »Venec narodnih pesmi«; ubran in povit po gospodu Kocijančiču, če se ne motim. Tudi to točko so izvršili na splošno zadovoljnost. »Beseda« je bila končana.

V dvorani je zdajci nastalo vretje kakor v panju, ki se pripravlja na roj. Občinstvo namreč se po končani predstavi ni razhajalo, temveč je ostalo pri skupni večerji. Nekateri so razmikali klopi, drugi so iz nekega stranskega hrama prinašali velikanske mize, in še preden si se prav zavedel, kaj se tu pripravlja, se je izpremenila gledališčna dvorana v gostilnico. Razvrščeni ob dolgih mizah smo zdaj sedeli in na opomin gospoda župnika, da nismo ptiči, ki žive ob petju, smo segali po pečeni teletini in telečjih stegnih, po prasičjih kračah in plečih in po drugih dobrotah, ki nam jih je pošiljala gospodinja, mati županja. In zopet se oglasi gospod župnik, meneč, da je na Krasu vse dobro razen – vode, da torej moramo zalivati s črno božjo kapljico, kar smo tudi vestno izvrševali.

Ko smo tako popolnoma zadovoljili slabši, pa ravno zato menda sitnejši in brezobzirnejši polovici svojega bitja, se je nadaljevala zabava, ki je bila, ako mogoče, še živahnejša in zanimivejša nego ona pred večerjo. Pesem se je vrstila za

pesmijo: »Po jezeru«, »Luna sije«, »Pridi Gorenjc«, »Otok bleški« in tako dalje brez konca in kraja. Zdaj je pelo vse – moški in ženske – kar je le znalo usta odpirati. Petje – nekaj pa tudi vino – nas je vse čudno ugrelo; zdelo se mi je, da se je vsaka pesem pela bolje od prejšnje. Vse je bilo zadovoljno, vse veselo.

Variatio delectat. Na občno prošnjo je deklamovalka zopet stopila na oder. Deklamovala je Jenkov »Zadnji večer«. Malo čudno! Kaj ne! To bi bila pesem za petje, pa ne za deklamacijo; kratka je in tako preprosta, poreče morebiti ta ali oni. Tudi jaz sem tako nekako mislil, ali morem vam zagotoviti, da je naredila ta preprosta pesem na to občinstvo globok vtisk. Uspeh je bil popoln. Pri isti mizi, skoro nasproti meni je sedela deklica čudnega obličja. Njo je deklamacija posebno zanimala. Vsa v čudu je nepremično strmela v deklamovalko.

*Ta listek tako prav'
da cesar ga bo vzal.*

Zdajci ji čelo potemni, pobesi glavo, težek vzdih se ji ukrade iz prsi, okoli ust ji nekaj zaigra in roka kradoma otre težko solzo.

*Sam Bog nebeški ve,
kdaj osem let bo preč.*

Kaj jo je moglo tako užaliti? Morebiti je vse to, kar se pripoveduje tu v pesmi, že izkusilo njeno srce. Genilo jo je morda, ko je videla samo sebe opisano v pesmi, in vsemu svetu je zdaj znano to, česar ni nikomur razodela, zaklenivši vso to težko bridkost v svoje srce.

Neverjetno hitro je bežal čas, kladivo je že bilo »trudne pozne ure«. Tedaj se oglasi zopet župnik: »Zdaj pa še zapojmo našo staro pesem!« Radovedno sem čakal, kaj bo. Župnik poprime svojo palico, ki je slonela dozdej mirno ob stolu. Vse utihne, moški se odkrijejo. Župnik potrka ob mizo, povzdigne palico, pogleda po omizjih, zamahne – in kakor iz enega grla zagrmi: »Hej Slovani, naša reč slovanska živo klije«. – Zastonj bi iskal besed, da popišem občutke, ki so mi ta trenutek polnili dušo. Redkokdaj se je ta pesem pela bolj ognjeno, bolj navdušeno nego tisti večer na Krasu. Tako po priliki je nekdej utegnilo biti, ko smo se pred mnogimi leti prijatelji, ki so nas vezala enaka leta in enako domoljubje, daleč od doma v tujem svetu zbirali v veselo družbo. Ali kje je zdaj tisti mladeniški ogenj, kje je tista svet podirajoča sila, kje so prijatelji? Najboljši med njimi, ki so ostali zvesti sami sebi in sveti stvari, odhajajo drug za drugim v deželo, odkoder ni izhoda. – Človek je res kaplja na veji, dim nad streho. – A drugi? Srce me boli, ko jih vidim. Nezvesti vzorom svoje mladosti, zadušivši v sebi vse blage čute, ki človeka vežejo na dom in rod, služijo samo svojemu trebuhu, uklanjajo se sirovemu uspehu in poljubljajo

šibo, ki jih tepe. Še več! Tujcu se prodado za biriča. Sin tepe svojo mater. O kako to boli, kako to skeli!

S to pesmijo je prikipela veselica do vrhunca. Matori gostje, med njimi je bil tudi gospod župnik, so se jeli razhajati, in tudi jaz, ki sem bil nekoliko truden od dolgega pota, sem moral misliti na počitek. Spalnica mi je bila že pripravljena in sicer prav blizu dvorane, odkoder se je še dolgo razlegala glasna huka in buka. Napol že v spanju sem čul škripajočo godbo in zraven neko čudno drsanje. Mladi svet se je spustil v plesove. Kar je meni znano, se ne pleše nikjer na Slovenskem toliko kakor na Primorskem. Veselica brez plesa je v teh krajih menda nemogoča. Pleše pa se s tako vztrajnostjo in požrtvovalnostjo, ki bi jo videl jaz rajši kje drugje. Človek bi jim sicer tega veselja ne zameril, ko bi le ples pri njih ne bil tako draga zabava. Pregovor: »Dobre volje možnje kolje« velja sicer po vsem svetu, a menda nikjer tako kakor tukaj. Tudi kranjski mladenič se časih rad zasukne in takrat ne gleda ravno na par šestic, ali vsaj dvakrat, če ne večkrat, se premisli, preden za ples izda kakov večji denar. Mlademu Kraševcu ali Vipavcu pa ni nič nenavadnega, ako pusti na plesišču zaslužek vsega tedna ali celo dveh. Dalo bi se o tem še mnogokaj pisati, kar pa opuščam in sicer iz dveh važnih razlogov. Prvič znam, da bi bile moje besede bob ob steno, drugič se spominjam ravno pri tej priliki zlatega uka svojega nekdanjega učitelja: »Ni je lažje stvari na svetu nego moralizirati«. – Torej molčimo!

Drugo jutro sem pa zopet vzel palico v roke in pot pod noge ter sem se obrnil v stran, odkoder prihaja burja.

Med Savo in Dravo.

(Odlomki.)

Ko sem pred nekaj časa slonel na ograji črnuškega mosta in gledal pod sabo bistro Savo, kako bodro vali modrozele-
ne, srebrno obrobljene valove, hiteč na jug »med brate, med
sestre, med naše ljudi«, se je v meni narodila živa želja, da bi
šel za njo in videl, kje ta meni toli priljubljena reka, utrujena
od dolgega teka, silnemu Dunavu pada v naročaj. Gnalo me
je za njenim tekom, da bi jo poznal od izvira do iztoka, njo,
ki edina med našimi večjimi vodami ves čas teče po slovanski
zemlji, in pa da bi videl in se seznanil z bratskim narodom, ki
biva ob nje bregovih. Še isto noč sem šel na železnico ter se
ob Savi vozil proti Hrvaškemu.

Kmalu pod Ljubljano se začne dolina stiskati, stiska se vse
bolj in bolj, tir za železnico so morali torej mestoma vsekati
v živo skalo.

Pri Zidanem mostu, kjer se Savi pridružuje mlajša šta-
jerska sestrica Savina, polagoma gore odstopajo od savskega

korita ter se umičejo brstnim travnikom, pitomim njivam, prijaznim vasem in trgom. Savska dolina od Zidanega mosta do Zagreba po eni in do Samobora po drugi strani je za moj okus tako lepa, da se ji more malokatera vzporediti. Gore se tu sicer ne dvigajo nebu pod oblake, ne vidiš tu strmih pečin in brezdanjih prepadov, zastonj se oziraš po sopotih in slapovih, ki tako prijetno oživljajo gorenjsko savsko dolino: ali hribi so tukaj od podanka do vrha zaviti v bujno zelenilo, po njih stoje bele cerkve, ki tako prijazno gledajo v dolino, a njim odzdravljajo lepi gosposki dvori, ki se izmed sadnega drevja zvedavo ozirajo v beli svet. Po sredi te divote teče mogočna reka in po njej vozi krepak narod dolge splave, otovorjene z blagom Solčavskih planin. In ako bi, dragi prijatelj, vso to krasoto videl, kadar jo pretke jutranje solnce s svojim zlatom ali kadar tiha luna zatrepeče nad žuborečo vodo, gotovo bi mi pritegnil, da je ta dolina lep kos slovenske zemlje.

Pa ni samo lepa, temveč tudi drugače je zanimiva in imenitna. Glej, tu pred nami leži Krško, ki se je s svojimi poedinimi ulicami na dolgo raztegnilo na ozkem prostoru med Savo in Trško goro ravno ondi, kjer se začne dolina širiti v prostorno Krško polje. Krško je mesto. Od starine se že ponaša s tem imenom. To mesto res ni – govorimo resnico – Bog si ga vedi kaj. Veliko ni ne bogato, tudi drugače ne zbuja pozornosti potnikove, ali ta skromni slovenski Betlehem ima v zgodovini našega naroda dosti veliko imenitnost. Tu je na svoje stare dni v velikem siromaštvu živel in umrl največji in najpoštenejši

kranjski rodoljub, ko je že prej ves svoj – ne ravno majhen – imetek žrtvoval »Slavi vojvodine Kranjske«. Tri leta pred smrtjo se je moral tudi ločiti od bisera, njemu najdražjega, od knjižnice svoje, katero je prodal zagrebškemu vladiki Mikuliču. Tu na Krškem polju se je igral poglaviti del krvave igre, v zgodovini zapisane z imenom »kmečkega upora« za »staro pravdo«. Tu se je zbirala slovenska »raja«, katero je nemško plemstvo – kaj plemstvo! – trinoško boljarstvo s svojim nečloveškim, v nebo za osveto kričečim ravnanjem prisililo, da je odvrгла motiko in posegla za bridki meč, in to dvakrat v enem stoletju. Kaj se je vse moralo dogajati prej, preden se je naš pod ovco krotki in ponižni kmet vzpel do maščevalca žaljene pravice in pogaženega človeškega dostojanstva? Niso se upirali deželnemu gospodarju, kajti zmerom so poudarjali vdanost in zvestobo do svojega vladarja, hoteli so se samo povzdigniti iz živinskega stanja, v katerem jih je z železno pestjo držalo boljarstvo, hoteli so živeti po človeško, hoteli so biti ljudje. A tudi to se jim ni posrečilo, stoletja še so morali nositi sramotne sužnje verige.

Nasproti Krškega stoji prijazni Videm in za njim Stara vas. Tu so se pozimi leti 1573. z zimzelenom na klobukih shajali v posvet slovenski in hrvaški možje, tu so se dogovarjali o skupnem delovanju in ukrenili, da udarijo, kakor hitro začne kopneti sneg. Udarili so – in bili so pobiti. Žalostno je zahajalo solnce dne 5. februarja onega leta, obsevajoč gomile kmetских trupel na Krškem polju, in Sava je stotine in stotine

mrtvih Hrvatov odnašala nazaj v domovino. Pa srečni so bili ti! »Vae victis!« je veljalo tačas preostalim živim trikrat in desetkrat. Pero se ustavlja opisovati grozodejstva, ki so jih trpeli nesrečni kmetje.

Pod Krškim leži na Savi sredi lepega polja veselo štajersko mestece Brežce, ki ima tudi odlično mesto v naši zgodovini, zlasti pa v ravno prej omenjeni kmetski vstaji. Brežce so bile prvo mesto, ki se je podalo kmetom ter jim imelo biti v zaslombo pri daljnem vojevanju. Z onkraj Save nas pozdravlja Čatež, ki se – kakor bi bil naslikan – naslanja na vinske gorice in malo naprej stoji jeseniški grad na kranjsko-hrvaški meji.

Toda kakor lepi so ti kraji, ne utegnemo se dalje pri njih muditi, hiteti nam je mimo krasne dobovske cerkve proti hrvaški meji. Votlo zaropčejo železniški vozovi preko mosta nad neznatno rečico. To je Sotla. Na hrvaški zemlji smo. Na levi strani se nam odpira pogled v divotno Zagorje, a pred nami se kažejo in zopet izginjajo gosposki dvori Laduč, Januševac, Lužnica, bivališče bivšega zloglasnega bana Rauča, Novi dvori, kjer leži pokopan ban Jelačić, in malo naprej ugledamo nad Savo razvaline Susedgrada, kjer je nekdanji gospodoval grozoviti Ferko Tahi, besna zver v človeški obliki. Vstaja zagorskih kmetov je bila v prvi vrsti obrnjena zoper tega krvoloka.

Grad Jankomir, vas Stenjevec še hitro pribežita mimo nas. Med potniki nastane neko gibanje, ki oznanja, da se bližamo

večjemu mestu. Hlapon zabrlizgne zategnjeno, vlak začne preskakovati s tira na tir in naposled obstoji. V Zagrebu smo.

Zagreb meni ni nov. Znan mi je ves, kolikor ga je od Črnomercev do Laščine, od Savskega mosta do Cmroka. Videl sem ga ob raznih prilikah, ob veselih in žalostnih zgodah, v vsakdanji in praznični obleki.

Hrvatje so jako zaljubljeni v svoj Zagreb. Ne morejo ga prehvaliti, njih prestolnica jim je največji ponos. Kar je Židom Jeruzalem, kar je Rusom Moskva, Čehom Praga, to je Hrvatom Zagreb. Ako se jim nočeš zameriti, moraš ga samo hvaliti, še celo zmerna hvala jim ni pogodu. Ko bi jim človek na besedo vse verjel, ni ga mesta s takim položajem in s tako okolico. No, če bi naj tudi veljalo prvo, ne moremo pa nikakor pritegniti glede na okolico, katere večja polovica pripada posavski ravnini, a vsaka večja ravnina je enolična in zato dolgočasna in umorna. Pač pa ima Zagreb v Maksimiru park, za katerega ga lahko zavidajo mnoga in mnoga velika mesta. Zagrebčanje se tudi ponašajo z njim, vsakemu tujcu ga razkazujejo, dasi sami ne marajo dosti zanj. Predaleč jim je od mesta. Z Jelačićevega trga je do njega tri četrti ure hoda, a Zagrebčanje sploh niso prijatelji pešhoje, tu se vse vozi. Zato je Maksimir navadno prazen; ob vsakdanjem, zlasti dopoldne dostikrat po vsem parku ne srečaš žive duše razen morebiti kakega delavca ali paznika.

Maksimir je jako razhoden in raznoličen, vsak čas se menjajo prizori. Tu stoji razstavka mogočnih stoletnih dobov,

ondi temne smreke, dalje topoli, lipe, breze, makleni in kakor se še imenuje to in ono drevje, vse primerno razdeljeno in razstavljeno. Tu za izpremembo nasad lepocvetnega grmovja, tamkaj zopet gredica najkrasnejših cvetic. Vmes se vrivajo senčni gozdiči, pisani travniki in srebrne vodice, ki se ondi doli zbirajo v ribnjak, po katerem se poleg mnogih manjših plovcev mirno vozita tiha laboda. Na vzhodnem kraju leži biskupov letni dvorec in malo dalje pristava s potrebnimi gospodarskimi suhotami. Dvorec sam stoji sredi najlepšega cvetnika, kjer je kakor v krasni razstavi razvrščeno najizbranejše cvetje iz vseh delov sveta. Posebno lepo je za cvetja videti mnoge oboke, opletene z najlepšimi rožami.

Hrvatje so bili tako srečni, da so si iz silnih viharjev in potresov minulih stoletij rešili državno samostalnost. Vse druge državne osnove, ki jih je osnoval Slovan na jugu, so razpadle prej ali slej, nekaj pod pritiskom zunanjih neprijateljev, še več pa vsled nebrzdane slavohlepnosti in proklete domače nesloge. Tu niti ne mislim na nas Slovence, ki se take državne samostojnosti menda nikdar prav zavedali nismo. Na umu so mi carstvo srbsko in bolgarsko in kraljevina bosanska, države, ki so po vrsti podlegle silnemu turškemu navalu ter bile strte in pogažene. Edini Hrvatje niso zastave svojega državnega prava nikdar izpustili iz rok, tudi potem ne, ko so jim s Stepanom

II. izumrli domači kralji ter so zaradi notranjih bojev bili prisiljeni, da so se zvezali z Madjari. Ti zavezniki so sicer na vso moč izpodkopavali to pravo in bi je bili najrajši pokopali na vse veke. Da se jim to ni posrečilo, je branila pravna zavest hrvaškega naroda, ki je pri vsaki priliki naglašal svoje posebno kraljestvo.

No, pri vsej tej pravni samosvesti je bilo politično življenje na Hrvaškem neveselo ter je konec preteklega in v začetku tekočega stoletja propadalo bolj in bolj, posebno potem, ko se je leta 1779. Madjarom posrečilo, da so podrli glavni steber hrvaške samostojnosti, kraljevo namestništvo. Madjarska samovolja je zavladala potem široma po Hrvaškem. Bana so jim sicer pustili, ali izbirali so ga Madjari in ti so že znali izbrati moža, ki Hrvatom ni bil toliko ban kolikor pobočnik ogrskemu palatinu.

Še žalostnejše je bilo narodno in književno življenje. Ideja narodnosti je še trdno spala. V hrvaški »državi« hrvaški jezik ni imel nikakršnih pravic. Bil je jezik prostaški, dober za seljaka in težaka. Boljše vrste ljudje so se ga sramovali; umeli so ga pač, toda govorili so ga samo za silo in v sili. Po vseh uradih, na skupščinah in na saboru je gospodovala latinščina, v društvenem življenju pri ženskah je odzvanjala povsod nemščina, pri moških latinščina in nemščina. Mestne šole so bile nemške, gimnazije latinske, ali kakor so tedaj govorili: »dijačke«.

Edino utočišče je našel narodni jezik v cerkvi. Ondi se je smela glasiti hrvaška beseda, toda ne iz kakega višjega namena ali iz kake posebne ljubezni do naroda, kakor bi morebiti kdo mislil, temveč samo zato, ker se z narodom ni dalo drugače govoriti. Slovanskim cerkvenim obredom in popom glagolašem, ki so se po nekaterih krajih, zlasti v Primorju dosti dolgo vzdržali, so bili tudi hrvaški cerkveni dostojanstveniki vedno neprijazni.

Vsakomur bo torej doumno, da se na takih tleh cvet domače knjige ni mogel veselo razvijati. Razen koledarjev, molitvenikov in nekaterih drugih bogoljubnih knjig se ni pisalo skoro nič.

V to mrtvilo pade leta 1833. kakor svetel meteor Ljudevit Gaj. Kmalu je zbral okoli sebe lep venec najboljših mož. Vse misleče glave, vsa plemenita srca so se nagibala njemu. Najbolje pa je prijal njegov nauk mladini, ki se je vsa oklenila njegove zastave. Že leta 1853. je Gaj začel izdajati »Novine Horvatske«, ki so bile pisane v kajkavskem narečju in s starim, dotedaj navadnim pravopisom. Toda že drugega leta jim je izpremenil naslov v »Novine ilirske«, v katerih se je kajkavščina morala umakniti štokavščini, ki je na jugu najrazširjenejša, in stari okorni pravopis je zamenil s češkim, nekoliko popravljenim. Posebnega pomena je bila njegova »Danica ilirska«, lepoznavski list, ki je imel sodelavce po vsem širnem jugu, kajti valovi, vzburkani v Zagrebu, so zapljuskali daleč v dalmatinske, srbske in slovenske pokrajine.

Tudi v društvenem in javnem življenju so začele poganjati nove kali. Po mestih in trgih so se osnovale narodne čitalnice; rodoljubni dobrovoljci so predstavljali gledališčne igre; knjige so se tiskale v večjem številu, posebno poslej, ko je Gaj ustanovil svojo tiskarnico in se je zagrebška čitalnica prelevila v »ilirsko matico«.

Madjari so s strahom gledali, kako naglo se ideja ilirstva širi na vse strani in kako od dne do dne silneje narašča liki ogromen plaz, ki preti zlomiti in razdrobiti vse njih nakane glede velikega Magyarorszaga. Ogrska vlada se je upirala na vso moč ter izkušala z milo in silo obustaviti to narodno gibanje ali je vsaj ugnati v tesno strugo. Poleg drugega je strogo prepovedala rabiti besede »Ilir«, »ilirski« i. dr., s čimer ji je bilo pa ubogo malo pomagano.

Tako je našlo Hrvate pripravljene leto 1848., ki je bilo namenjeno streti jih in izbrisati mejo na Dravi med njimi in Madjari. Ko bi jih bil ta vihar zatekel nezavedne in nesložne, gotovo bi se bile izpolnile prevzetne besede, ki jih je izgovoril Kossuth: »Kje je Hrvaška? Jaz ne vem zanjo«. Hrvatom bi se bilo po vsej priliki godilo, kakor se je godilo nesrečnim Slovakom, Rusinom in Srbom pod blaženo krono sv. Štefana. Madjarski jezik bi bil gospodaril v šoli in uradu in hrvaškimi kulturnimi zavodoma – kolikor bi jih bilo še ostalo – bi bil ukažoval madjarski komisar. Da se ni to zgodilo, se imajo Hrvatje v prvi vrsti zahvaliti Gaju. Nikdar pa tudi ni moči preceniti

zaslug, ki jih ima ta mož po Hrvatih za Jugoslovanstvo in posredno za vse Slovanstvo sploh.

Iz Zagreba krenemo za Savo. Najlagotneje in tudi najhitreje bi se vozili po železnici do Siska. No, ker nimamo take sile in ker smo na poti tudi, kolikor je mogoče, radi svoji gospodarji, si naročimo voz, ki nas vozi, kamor in koder hočemo, in se ustavi, kjer nas je volja. Lepega jutra posedemo na Jelačičevem trgu na preprosta kola in iskra posavska konja odletita z nami kakor strela po Vlaški ulici proti Maksimiru. Zelena Zagrebška gora se riše za nami za čuda jasno proti vedremu nebu, a njeno vinorodno podgorje zastira lahka jutranja meglica. Gosti logovi, žitorodne njive in brstne loke begajo kraj nas, pred nami pa se razprostira na daleko in široko ravna Posavina. Mimo prijazne Granešine, skozi Sesvete hitimo dalje proti Dolgemu selu. Tu krenemo s ceste, prestopimo zagrebško-zakonjsko železnico in zavozimo v samo Posavje. Konji, očitivši pod seboj domačo zemljo, veselo zahrzajo, stresejo kodrasto grivo in kar skokoma grabijo podse znano pot, časih po blatu, časih po prašni utrini. O kaki cesti se more v Posavju, zlasti v nižjem, jedva govoriti. Vozi se, kjer se more, saj je Bog dal obilo zemlje. Ako so poti slabi, vpregne Posavec namesto dveh štiri; ako tudi ti omagujejo v blatu, pripregne še dva; ako vseh šest ne more z mesta – no, potem se ne vozi in ostane doma. Ob velikem deževju se prigodi pogostoma, da ne more po več tednov nihče v selo, nihče iz sela. Z enim konjem se ne vozi noben Posavec in sploh noben Hrvat razen

morebiti siromašnega Zagorca na štajerski meji. Kaj takega bi imel za največjo sramoto, ki bi se mu mogla prigoditi. Rajši bi hodil peš, dasi bi mu bilo to težko, ker je navajen tudi za najmanjši pot naprezati konje.

Posavina kakor sploh vsaka večja ravnina je enolična. Oko se kmalu utruji, ker ga povsod srečava ena in ista slika. Kamor pogledaš, livade in pašniki brez konca in kraja, mlake in bare, vrbinje in trstičje in sredi poljan in njiv na široko razmaknjeno posavsko selo, obrobljeno z redkimi, zanemarjenimi sliviki.

Kola lete, silni prah se dviga za njimi. Solnce se je že visoko pomeknilo in živo pripeka. Konje je oblil znoj, a nam se suši grlo. Človek in žival potrebujeta odduška in okrepe. V bližnjem selu Nartu se ustavimo in poskačemo z voza. Nismo še dobro pretegnili otrplih udov in zastalih sklepov, že se je izšetal pred nas vredni župnik, pozdravlja nas prijazno in vodi v svoje dvore. Njegovi gosti smo. Ko pridemo v gornje hrame, predstavim vas kot stari gost in znanec gospodu domačinu, kakor pristoji. Pozdravlja vas še enkrat in vam zagotavlja, da vas je vesel in da ste mu dobrodošli, kar mu smete do pike verjeti. Posedamo. Začne se razgovor legak, ugoden in neprisiljen. Govori se o politiki, književnosti in časopisju, razpravljajo se naše potrebe in slabosti, navade in razvade in to in ono, na kar nanese beseda. V tem je nadošlo še nekaj gostov, ki jih je domačin poklical iz sosedstva, da bo društvo

večje in živahnejše. Seznanimo se tudi z njimi. Čas mineva hitro, poldan zvoni in zovejo nas na obed.

Hrvatom se mora priznati, da umejo uživati božje darove. Hrvaški obed je »gosposki« obed, obilen je in preobilan, zraven pa tudi okusen in slasten, pripravljen po vseh zakonih kuharske umetnosti. Med posameznimi jedili je zmerom primeren presledek, da se vmes tudi lahko katera reče in se potem toliko slaje pije. Tak obed se navadno izpremeni v južino, h kateri na koncu pogostoma – tudi dolgega poletnega dne – vžgo sveče. Društvo je Hrvatju potrebno kakor ribi voda. Vozi se prek hriba in doline, da ga najde. V društvu pozabi na vse, tudi na službo in dolžnost. Društvu za voljo stori vse. Hrvaška poslovice pravi: Društvu za voljo se je tudi frater (pater) oženil.

*Nikaj na svetu lepšega ni
nego kod stola veseli svi,*

poje Zagorec in vsakemu Hrvatju so iz duše vzete vrstice:

*Poleg navade stare
društvo se sabralo je,
bilo, ne bilo na pare,
samo da veselo je.*

Hrvat je v »društvu« velik prijatelj reda in natančnosti. Vse ti preje oprosti nego kakov prestopok tega reda, rajši se

sporeče s teboj, nego bi ti dovolil, da se odtegneš kaki zdravici. In dasi vsak vsakega nadzira, da ne bi kdo izpil kak kanec premalo, mora vendar vsako društvo imeti svojega »stola ravnatelja«, ki so mu dane vse oblasti. On nazdravlja in napoja, vlada in ukazuje, kaznuje in milosti upornike. Kakor ne morejo biti čebele v panju brez matice, tako tudi hrvaško društvo ne brez ravnatelja.

Posavina je lep in rodoviten kos hrvaške zemlje. Pridna delavna roka in dobra uprava bi jo lahko izpremenili v majhen zemeljski raj. Ali tako, kakršna je dandanes, je ondotnim stanovnikom prej majhen pekel. Ljudje žive v vednem strahu in trepetu pred veliko vodo, ki jim poplavi na dolgo in široko njih njive in livade ali jih celo požene od domačih ognjišč. In ko upadejo vode, ostanejo premnoge mlake in prostrana blata, iz katerih se o poletnem solncu širi kužen vzduh, ki ljudem truje telesno zdravje. Odtod one trdovratne mrzlice, ki odnekdaj zatirajo posavsko ljudstvo. Razen tega je vsa Posavina polna silnih barij in močvirij, ki nikdar ne presahnejo, a bi se dala – da je s čim – prestvariti v najplodnejšo zemljo. Tako pa ostanejo še za dolgo najugodnejše zavetišče neštetim legijonom žab in vsakovrstni vodni golazni.

Še mnogo večja preglavica, nego so barja in močvirja, je Posavcem Sava sama. Po dolgem deževju silno naraste in preraste ter se razlije po obdelanih njivah in senožetih. Že od pamtiveka se mora hrvaški Posavec boriti z vodo. Vsake jeseni in spomladi stoji na oprezu, s strahom gledajoč, kako voda

narašča, in nemirno se ozirajoč v nebo, ne bi li skoro popuhnil veter ter razpršil vodonosne oblake. Stoječ v vekovečni borbi s tem svojim največjim neprijateljem in oprt samo nase in na svojo moč, pozna za čudo dobro njene navade in muhe in se je zna tudi z dobršnim pridom ustavljati. Občine same so si napravile vzdolž svojih zemljišč nasipe in branove ter jih proti svojim močem tudi dobro vzdrževale, zato so pa mnoge velike vode prešle brez posebne škode.

Veliko kvaro, dasi ne tolike kakor Sava, dela tudi reka Drava, ki je svoji južni sestri v vseh razmerah jako podobna. Tudi velik del Podravine pokrivajo prostrane bare in blata in Podravec se mora boriti z vsemi onimi nezgodami kakor Posavec.

Zopet se vozimo ob Savi, ali vode vendar ne vidimo, ker nam jo zakriva nasip. Na levo je ostalo za nami veliko selo Oborovo in ono pred nami je Dubravčak. Ondi bo treba prestopiti na desni savski breg, kajti da se vozimo po tej strani dalje, bi zašli v močvirnato Lonjsko polje, kjer bi bilo hitro konec vožnji. Mrak se že prijema temnih hrastovih logov, ko dospemo do broda na Savi, s katere se vračajo v bližnja sela zdaj v dolgih vrstah glasno čebljajoče gosi. Z velikim trudom in s še večjim krikom spravijo brodniki in voznik konje in voz na preprosti prevoz in takisto zopet, ko smo srečno prebrodili motno Savo, na drugi strani s prevoza na pesek in potem na visoko obalo.

Ker je noč lepa in svetla, se mislimo voziti do Siska, toda v Martinski vasi, skozi katero moramo iti, se nekoliko ustavimo, da nam žival malo počije in kaj pozoblje, pa tudi nam ne bo škodilo malo krepila. V krčmi sedi omizje Posavcev, med njimi učitelj, držeč v roki »Obzor«, iz katerega je bržčas možem nekaj prečital, in kakor je videti, se zdaj o tem razgovarjajo. Na naš pozdrav nam prijazno odzdravijo, potem pa nadaljujejo svojo razpravo. Ker govore glasno in na vsa usta, kakor je sploh Posavcu navada, hitro umemo, da se vrti razgovor o javnih in občinskih zadevah, o slabem gospodarstvu z občinskim imetkom, o grdih cestah, o povodnjih in o slabi ali nikakršni javni varnosti. Ostro rešetajo možje lopove in tatove, pa tudi volkove v goščah, zatem občinske načelnike in beležnike, sedanje in bivše, domače in sosednje. Kmalu nam je jasno, da tu lopove in volkove, načelnike in beležnike mečejo nekako vse v en koš. Nam sicer te tožbe niso nič novega, ali zanimajo nas vendar, ker prihajajo iz ust naroda, kateremu gre najbolj za kožo.

V martinskovaški krčmi smo se zabavali dalje, nego smo izprva mislili. Možje pri drugi mizi so dokončali svoje pogovore ter nas zdaj od strani zvedavo pogledujejo. Videti jim je, da jih ima hudo, da bi zvedeli, odkod smo prišli in kam gremo. Sproži se beseda, za njo druga, in ko je led prebit, gre to naprej kar tako samo ob sebi. In ker se ni prijetno razgovarjati od mize do mize, se preselimo na prijazni poziv učiteljev za veliko mizo, kjer nas vzame društvo radovoljno medse,

takisto tudi še dva ali tri domače prvake, ki so se nam pozneje pridružili. Razgovarjamo se o njihovih in naših domačih zadevah, o tem, o onem. Kmalu se začno vrstiti tudi napitnice, pije se »suho vino iz polnega«, a končno le zmaga v nas vzlic vabilu teh bratov dobri duh, da se odločimo za nadaljnjo pot v Sisek. Izpivši še zadnjo čašo na »razstanku«, si rečemo zadnji »zbogom«, morebiti zadnji za vse veke.

Po vročem dnevu je nastopila najkrasnejša noč. Nebo se je posulo z zvezdami, jasna mesečina obseva polje in livado ter liki s srebrnimi nitmi preprega vrbino in log. Kakor v megleni podobi beži mimo nas grmovje in drevje, a v daljavi se blešče izmed mogočnih vrhov zidovi grada Ljubljaničice. Nema tišina vlada krog in krog, samo časih se čuje zategli pisk močvirne ptice iz bližnjega barja ali pasji lajež od sosednjega selišča. Ne moremo si skoro misliti ugodnejše vožnje in prav bi nam bilo, ako bi se še dalje tako vozili. Zato nas preleteč žvižg s siseške postaje nekako neprijetno spominja, da smo se že primaknili koncu današnjega pota.

Ko pridemo na neki zavinek, opazimo na tratini kraj ceste ogenj in ljudi okoli njega. Na prvi mah nam pride misel na razbojnike, ali kraj pota se pasoča konja, posebno pa še šator in vozovi v ozadju pod širokim hrastom nam naznanjajo cigane. Ker je že pozno in je mladina polegla, se ne gane nobeden iz družbe, a da se pokažemo na cesti podnevi ali v mraku, hipoma bi nas obsul nadepolni naraščaj, metal bi se pred nami v prah, poljubljjal bi zemljo ter nas tako spremljal

do četrte ure daleč, neprestano kričeč: »Molim, gospodaru, molim, daj krajcaru!« Ako jim vržeš kak drobiž, se trgajo in mikastijo zanj po prahu in blatu, da cunje lete od njih, od tistih namreč, ki jih imajo kaj na sebi, kajti mnogi so nagi, kakor jih je mati porodila na svet, in to poleti kakor pozimi. Dostikrat sem se čudil cigančetu, ki je golo golcato v najhujšem mrazu po zmrzlem snegu od ognja priteklo na cesto, da bi prestreglo potnika in izprosilo kako malenkost. A pri vsem tem je zdrav kakor riba, dasi navadno šibkega života.

Nočni mir je že objel Sisek in njegove prebivalce, ko obstane naš voz pred kaptolsko gostilnico, kjer so še svetili. Izkopamo se iz slame, in ker nismo drugega potrebni, pretegnemo trudne ude po gostilniških posteljah in kmalu tudi nas zablje sladki sen.

